

ISSN 1561-1264 (PRINT)

ISSN 2664-5998 (ONLINE)

ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені К. Д. УШИНСЬКОГО»

НАУКОВЕ ПІЗНАННЯ: МЕТОДОЛОГІЯ ТА ТЕХНОЛОГІЯ

Філософія

ВИПУСК 1(51) 2023



Видавничий дім
«Гельветика»
2023

Засновник: Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

НАУКОВЕ ПІЗНАННЯ: МЕТОДОЛОГІЯ ТА ТЕХНОЛОГІЯ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ № 1 (51) 2023

ISSN 1561-1264 (Print)

ISSN 2664-5998 (Online)

Key title: Naukove пізнання. Metodologiâ ta tehnologiâ

Abbreviated key title: Nauk. пізнання, Metodol. tehnol.

Variant title: Naukove пізнання: metodologiâ ta tehnologiâ

Журнал зареєстрований
26 червня 2010 р.
Міністерством юстиції
України № 17195-5965 Р.

Редакційна колегія

Головний редактор:

Борінштейн Євген Русланович – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Члени редакційної колегії:

Атаманюк Зоя Миколаївна – доктор філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Балашенко Інна Валеріївна – кандидат філософських наук, доцент, завідувачка наукового відділу, КЗВО «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради»

Бліхар В'ячеслав Степанович – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії та політології, Львівський державний університет внутрішніх справ

Добролюбська Юлія Андріївна – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри всесвітньої історії та методології науки Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Єршова-Бабенко Ірина Вікторівна – доктор філософських наук, професор, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

Златіца Плашієнкова – PhD, доктор філософії, філософський факультет, Університет Каменського в Братіславі, Словаччина

Огорокова Віра Вікторівна – доктор філософських наук, доцент кафедри всесвітньої історії та методології науки, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Орленко Ірина Миколаївна – доктор філософії, завідувач Одеського обласного ресурсного центру підтримки інклюзивної освіти, КЗВО «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради»

Петінова Оксана Борисівна – доктор філософських наук, професор кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Романенко Сергій Степанович – кандидат філософських наук, в.о. доцента кафедри спортивних ігор, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Халапсіс Олексій Владиславович – доктор філософських наук, професор кафедри філософії та політології Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Цибра Микола Федорович – доктор філософських наук, професор кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Юшкевич Юлія Сергіївна – кандидат філософських наук, старший викладач кафедри філософії, історії та політології, Одеський національний економічний університет.

Журнал виходить
2 рази на рік і є фаховим
(категорія «Б»)
зі спеціальності
033. Філософія
відповідно до Наказу
МОН України
від 02.07.2020 № 886
(додаток 4).

Рекомендовано
до друку вченою радою
Університету Ушинського,
протокол № 8
від 23.02.2023 р.

Друковані матеріали
виражають позицію автора,
яка не завжди поділяється
редакційною колегією.

Статті у виданні
перевірені на наявність
плагиату за допомогою
програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від
польської компанії Plagiat.pl.

Передрук матеріалів
здійснюється за умови
обов'язкового посилання
на «Наукове пізнання:
методологія
та технологія».

**Вимоги до статей, які подаються до наукового журналу
«НАУКОВЕ ПІЗНАННЯ: МЕТОДОЛОГІЯ ТА ТЕХНОЛОГІЯ»**

ПОРЯДОК ПОДАННЯ МАТЕРІАЛІВ

Для опублікування статті у науковому журналі «Наукове пізнання: методологія та технологія» необхідно надіслати на електронну пошту editor@nr.pdpu.od.ua такі матеріали:

- 1) статтю;
- 2) довідку про автора (прізвище, ім'я, по батькові автора, місце роботи (навчання), адреса місця роботи, контактний телефон, адреса електронної пошти, поштова адреса для відправки друкованого примірника);
- 3) рецензію-відгук на статтю від доктора наук у відповідній галузі науки (за винятком докторів та кандидатів наук).

Редакція журналу здійснює внутрішнє рецензування статті – розгляд статті одним із членів редакційної колегії (single-blind review – рецензент знає автора, але автор не знає рецензента). На підставі проведеного рецензування автор може отримати одну з таких відповідей: – статтю прийнято до друку, – доопрацювати статтю, – автору відмовлено в публікації.

Оплата статті здійснюється тільки після офіційного підтвердження та надання реквізитів від редакції журналу (офіційний e-mail: editor@nr.pdpu.od.ua).

Матеріали, подані з порушенням вимог стандартів, не приймаються до редагування і публікації. Редакція зберігає право на редагування матеріалів, їхнє скорочення й уточнення найменування. Опубліковані матеріали виражають позицію автора, що може не збігатися з думкою редакції. За вірогідність фактів, статистичних даних і інших матеріалів відповідальність несе автор.

ТЕМАТИЧНІ РОЗДІЛИ ЖУРНАЛУ

1. Філософія природи, світу і космосу;
2. Філософія суспільства та суспільної історії;
3. Філософія людини з її особливостями, здібностями і властивостями;
4. Філософія духовної сфери або інтелектуальних процесів.

ТЕХНІЧНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТТІ

Формат А 4; поля – 2 см (нижнє) x 2 см (верхнє), 3 см (ліве) x 1,5 см (праве); абзац – 1,25 см; міжрядковий інтервал – 1,5 см; шрифт – Times New Roman; кегль – 14.

Обсяг статті – від 10 до 20 сторінок.

У тексті слід використовувати символи за зразком: лапки «...», дефіс (–), тире (–), апостроф (').

СТРУКТУРА СТАТТІ

1. Ліворуч вказується **УДК** та **тематичний розділ** журналу.
2. Ім'я, прізвище, по батькові, інформація про автора(ів) (науковий ступінь, вчене звання, посада, назва та адреса організації, в якій працює(ють) автор(и)) **мовою статті**. Максимальна кількість авторів у статті – три особи.
3. Назва статті. Має містити не більше 10 слів, розкривати сутність проблеми та бути цікавою широкому загалу науковців.
4. Резюме (від 250 до 300 слів) та ключові слова українською мовою статті (5-10 слів). Резюме має містити такі **обов'язкові** елементи: *актуальність проблеми, мета, методи та результати дослідження*.

5. Наукова стаття обов'язково має містити такі структурні елементи:

Вступ.

Мета та завдання.

Методи дослідження.

Результати.

Висновки. Висновки не повинні містити дані, яких немає в основному тексті статті.

Література завершує статтю і публікується під заголовком «**Список використаних джерел**». Бібліографічний опис списку оформлюється у порядку згадування з урахуванням розробленого в 2015 році Національного стандарту України *ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання*». У статті мають бути посилання на іншомовні джерела (не менше 25% від загальної кількості посилань).

References. Оформлюється відповідно до стандарту **APA (APA Style Reference Citations)**. Автор (трансліт), назва статті (трансліт), назва статті (в квадратних дужках переклад на англійську мову), назва джерела (трансліт), вихідні дані з позначеннями на англійській мові. Наприклад:

Bilodid, I. K. (Ed.). (1970). *Slovnuk ukrainskoj movy: v 11 tt.* [The Ukrainian language dictionary]. Kyiv: Nauk. Dumka [in Ukrainian].

6. Ім'я, прізвище, по батькові, інформація про автора(ів) (науковий ступінь, вчене звання, посада, назва та адреса організації, в якій працює(ють) автор(и)) англійською мовою.

7. Назва статті англійською мовою.

8. Резюме (від 250 до 300 слів) та ключові слова англійською мовою (5-10 слів).

Транслітерація імен та прізвищ здійснюється відповідно до вимог Постанови Кабінету Міністрів України «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» від 27 січня 2010 р. № 55. Переклад засобами онлайн-сервісів є неприпустимим.

ФІЛОСОФІЯ СУСПІЛЬСТВА ТА СУСПІЛЬНОЇ ІСТОРІЇ

УДК 004+316.324.8:141.7+159.923.2

DOI <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2023-1-1>

Шмиголь Михайло Федорович

кандидат філософських наук, доцент,
завідувач кафедри філософії, історії та політології,
Одеського національного економічного університету
вул. Преображенська 8, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0003-1268-2582

Юшкевич Юлія Сергіївна

кандидат філософських наук,
старший викладач кафедри філософії, історії та політології
Одеського національного економічного університету
вул. Преображенська 8, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0002-8295-0346

ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО В УКРАЇНІ: РЕАЛЬНІСТЬ ТА ВИКЛИКИ

***Актуальність дослідження.** Сучасний період у розвитку інформаційного суспільства в Україні пов'язаний з її впевненим рухом до цінностей західної цифрової цивілізації Європейської спільноти. Швидкість та глибина змін, що обумовлені цим процесом актуалізують необхідність дослідження реальних здобутків в розвитку інформаційного суспільства та тих викликів, що виникають в усіх сферах суспільного життя і особливо в здатності інформаційного суспільства забезпечувати людині світоглядні орієнтири у навколишньому світі, який стрімко трансформується. **Метою статті** є дослідження реального стану реалізації інформаційного суспільства в Україні та тих викликів, що обумовлюють цей процес в контексті аналізу проблем людини як головного фактору розвитку цифрової цивілізації в умовах глобальної тенденції сучасного етапу суспільного розвитку. **Методологічна основа дослідження** зумовлена поставленою метою і завданнями роботи та характеризується застосуванням теоретичних принципів діалектичного поєднання аналізу і синтезу, історичного та логічного підходів, порівняння та аналогії, а також гіпотетико-дедуктивного, компаративістського, структурно-функціонального та герменевтичного методів. **Результати дослідження.** Було зроблено висновок, що питання опанування Україною нових технологій і забезпечення стрімкого інноваційного перетворення усіх сфер життєдіяльності суспільства – це питання виживання, забезпечення безпеки та міжнародного статусу, досягнення добробуту і підвищення якості життя населення країни. Наголошується, що наслідками впровадження інформаційних технологій в життя суспільства стають не лише прогресивні інновації, що сприяють процесу удосконалення суспільства та людини, але й виклики, (загрози, ризики), які суттєвим чином змінюють сталі процеси і на які безумовно треба реагувати. Підкреслюється, що плюси та мінуси інформаційного суспільства – це реальність, яка потребує планомірного вивчення. В цьому контексті пріоритетного значення набуває виховання гідного громадянина інформаційного суспільства, здатного не лише виступати в ролі пасивного користувача, а й грамотного та адекватного споживача інформації. Сьогодні вивчення інформаційного сектора стало настільки актуальним, що його ігнорування веде до загрози національній безпеці.*

***Ключові слова:** антропологічні проблеми, гуманітарна освіта, гуманітарні проблеми, інформаційне суспільство, інформаційні технології, людський фактор, цифрова революція.*

Вступ. XXI століття демонструє цілу низку трендів, що пов'язані з фундаментальними змінами в розумінні сутності світового процесу, місця людини в цьому процесі, світоглядних

перспектив в оцінці майбутнього людини. Такі трансформації активно впливають на людину, суспільство, культуру. Зміни сучасного суспільства актуалізують проблему здатності людини забезпечувати орієнтири у навколишньому світі; вони охоплюють розвиток усіх сфер суспільного життя та світових процесів.

Вже існуючий світовий досвід, як і багаточисельні наукові дослідження в тому числі і практичні висновки переконливо доводять, що сучасні процеси інформатизації набувають незворотної та постійної якості, а сам термін «інформаційне суспільство» найбільш адекватно відображає цей стан сучасного світового суспільства, частиною якого є й українське суспільство.

Перед вітчизняними гуманітаріями постає завдання прискіпливого теоретичного аналізу всієї сукупності реальних процесів інформатизації в Україні та тих викликів, ризиків та загроз, що супроводжують цей процес в життєдіяльності українського суспільства. При цьому виникає цілий ряд методологічних, онтологічних, світоглядних, антропологічних проблем пов'язаних з новою соціальною реальністю, що потребують більш системного і цілісного аналізу.

Мета та завдання. Метою даної статті є дослідження реального стану реалізації інформаційного суспільства в Україні та тих викликів, що обумовлюють цей процес в контексті аналізу проблем людини як головного фактору розвитку цифрової цивілізації в умовах глобальної тенденції сучасного етапу суспільного розвитку. Найголовнішим завданням виступає моделювання перспективи подальшого розвитку інформаційного суспільства в Україні на етапі її входження в сферу впливу європейських ціннісних стандартів на існування сучасної людини з урахуванням тих змін, що відбуваються в інформаційному суспільстві, а також урахування викликів, які неодмінно супроводжують цей процес.

Методи дослідження. Методологічна основа дослідження зумовлена поставленою метою і завданнями роботи та характеризується застосуванням теоретичних принципів діалектичного поєднання аналізу і синтезу, історичного та логічного підходів, порівняння та аналогії, а також гіпотетико-дедуктивного, компаративістського, структурно-функціонального та герменевтичного методів.

Результати. Інформаційне суспільство в Україні активно збільшує простір можливостей людини вибирати, де і на яких умовах працювати, у кого і за якими цінами купувати ті чи інші товари та послуги, робить продавців більш залежними від споживачів, суттєво ускладнює життя монополістам, недобросовісним роботодавцям і виробникам. В такому суспільстві реалізуються гуманістичні принципи розвитку людини, обумовлюючи таким чином збільшення можливостей особистісного її розвитку, яка потенційно прагне знайти ту нішу, що відповідає її прагненням і почати розвивати свій напрямок [4, с. 99].

Закономірно, що Україна йде шляхом приєднання до Європейської спільноти, для якої інформаційне суспільство, як відомо, було оголошено Європейським Союзом ключовим моментом стратегії розвитку на століття. А для України, яка має необхідний історичний та й сучасний досвід для розвитку інформаційного суспільства ця стратегія певною мірою є природною.

Помітною є активізація держави щодо основних напрямків розвитку інформаційного суспільства в Україні, що свідчить про усвідомлення в суспільстві того факту, що інформаційні технології дозволяють покращити якість повсякденного життя, здійснити прорив в розвитку охорони здоров'я, освіти, розширити можливості для бізнесу, підвищити якість державних послуг та ефективність державного управління. Таке усвідомлення підтверджується практичною реалізацією досягнень інформаційних технологій.

Лише за останній час для багатьох стали звичними електронні звернення та петиції, електронні довірчі послуги, електронне урядування в житті суспільства, електронне правосуддя, електронне голосування, електронний паспорт тощо. Безперечно, що питання опанування Україною нових технологій і забезпечення стрімкого інноваційного перетворення усіх сфер життєдіяльності суспільства – це питання виживання, забезпечення безпеки та міжнародного статусу країни, досягнення добробуту і підвищення якості життя населення країни. Від досягнень у сферах інформатизації і знань значною мірою залежать стандарти життя суспільства та людини, форми труда і відпочинку, системи освіти і охорони здоров'я.

Позитивні досягнення в розвитку інформаційного суспільства в Україні також породжують цілу низку проблем, що пов'язані з поширенням заборонених матеріалів в мережах Інтернет, авторськими правами, шахрайством, несанкціонованим доступом до конфіденційної інформації. Виникає ситуація, коли темпи розвитку змін, що відбуваються в інформаційному суспільстві випереджають впровадження законодавчих механізмів адекватного реагування на них, з метою вирішення проблем, що обумовлені такими змінами.

Отже, нові можливості мають інший бік і можуть бути використані не на користь розвитку суспільства. Інформаційне суспільство, окрім безперечних переваг породжує також і нові проблеми та ризики. Описанню цих ризиків присвячено чимало публікацій. В цілому в цих дослідженнях, де обговорюється вигляд майбутнього інформаційного суспільства, представлено увесь спектр настроїв та очікувань: від крайнього оптимізму до повного песимізму.

Як справедливо відмічає В. Голубовська: «усвідомлюючи всі переваги інформаційного суспільства, не можна, однак, не визнати, що воно несе з собою не тільки нові рішення і можливості, а й нові проблеми та ризики. Сучасне суспільство є суспільством ризику, тобто таким, що виробляє технологічні та соціальні ризики, з одного боку, і «споживає» їх – з іншого» [3, с. 100].

Безперечним є той факт, що наслідками впровадження інформаційних технологій в життя суспільства стають не лише прогресивні інновації, що сприяють процесу удосконалення суспільства, людини, але й виклики, які суттєвим чином змінюють сталі процеси і на які неминуче треба реагувати. До таких викликів належать і загрози, як несприятливі наслідки впровадження інформаційних технологій, а також ризики, які ми розглядаємо як кількісну оцінку потенційних загроз, з урахуванням вірогідності нанесеної шкоди. Тобто з формально-логічної точки зору, в обсяг поняття «виклики» включається і обсяги понять «загрози» і «ризиків».

Тому виклики, загрози, ризики це ті проблеми інформаційного суспільства, які слід розглядати як одні з головних проблем українського інформаційного суспільства в цілому, як можливу причину конфліктів між різними групами, владою, громадянами тощо. Незважаючи на трагічні події сьогодення, майбутнє людини оптимістичне, але ризики та загрози будуть й надалі супроводжувати людину і в майбутньому, значно більш розвинутому інформаційному суспільстві, оскільки сама людина є джерелом інформації і разом з тим її споживачем. Звідси і виникають нові можливості розвитку суспільства, і нові виклики пов'язані з людиною, її життям і діяльністю.

Ми вважаємо, що ціннісні орієнтири людини, її освіченість, культура та етичні принципи визначають не тільки всю суть інформаційного суспільства, але також і саму можливість подальшого існування такої цивілізації.

Виходячи з таких міркувань, ми переконані, що на сучасному етапі розвитку інформаційного суспільства особливої уваги потребують дослідження антропологічної проблематики, пов'язаної з визначенням тих викликів (ризиків, загроз), які постали перед людиною в цифровій цивілізації та шляхи їх подолання.

По-перше, нове інформаційне середовище здійснює технологічний тиск на людину. Так, все більше стає очевидним, що відбувається поступова заміна інтелектуальної праці цифровими технологіями, заміна людського інтелекту штучним інтелектом. При цьому відбувається інтенсивне впровадження технологічних операцій, які людина сама без комп'ютера не може виконати; вона стає залежною від реалізованих в соціальній системі цифрових технологій і таким чином втрачає свою автономність, а значить і свободу вибору. Все більше виникає залежність людини (суспільства) від цифрових платформ і їх творців.

По-друге, в суспільстві виникає загроза зниження соціалізації особистості, коли здійснюється заміна реального спілкування віртуальним, знижується здатність людини до емпатії. Читко прослідковується підвищення керованості через соціальні мережі, зомбування свідомості. Нівелюється бажання до прийняття самостійних рішень. Людина все помітніше втрачає схильність до прискіпливого аналізу через інформаційне перевантаження. Останнім часом розповсюдження радикалізму, тероризму через соціальні мережі стає загрозливим явищем через свій вплив на свідомість, особливо молоді.

По-третє, в процесі глобалізації втрачається національна ідентичність. Не випадково, особливої гостроти та актуальності набуває проблема світоглядних трансформацій, що впливають на розвиток ідентичності та самоідентифікацію людини. Спостерігається все більш зростаюча тенденція до дифузії ідентичності, її незавершеності у вигляді тривалих пошуків самої себе, труднощами самовизначення. Все частіше проявляються різні варіанти спотворених проявів ідентичності у вигляді різних форм фаталізму, екстремізму, фундаменталізму. Постає проблема особливості феномену ідентичності та процесу ідентифікації людини в контексті світоглядної зрілості [5].

Основним протиріччям і рушійною силою розвитку нового суспільства, заснованого на мережних структурах, є протиріччя між глобалізацією світу й ідентичністю конкретної спільноти. Виникають співтовариства, які об'єднуються навколо ідентичності опору. Цей опір спрямовано проти основної тенденції розвитку сучасного суспільства – глобалізації. Із зростанням обсягу інформації людям стає важче орієнтуватися в її змісті, захищати себе від її надлишку. Це посилює тенденції кризи суспільства та культури. Відкриваються великі можливості маніпулювання суспільною думкою і свідомістю [1, с. 41–117; 2, с. 35–53].

По-четверте, інформаційне суспільство перенасичене найрізноманітнішою інформацією на різні теми соціально-політичного, економічного, сімейного життя не лише нашого суспільства, а й всього світу. Така відкритість глобального інформаційного простору змусила суспільну думку переглянути своє ставлення до засобів масової інформації та їх змісту, що породило початок боротьби за новий інформаційний вплив з метою захоплення та утримання у ньому переваги. Часто вітчизняні сучасні засоби мас-медіа зовсім не стимулюють обговорення теоретичних проблем. Нерідко політичні, або економічні дискусії на телебаченні мають характер «шоу» і не займаються серйозним аналізом проблем, а тим більш виявленням передумов їх виникнення. Не секрет, що в цій сфері часто переважають інтереси тих чи інших «відомств», фінансових груп і промислових монополій. Це призводить до того, що ресурси мас-медіа використовуються не в інтересах процвітання всього суспільства.

Широкомасштабні застосування маніпулятивного впливу в комунікативних процесах дезорієнтують населення, викликають психоемоційну й соціальну напруженість, що не дозволяє громадянам адекватно сприймати соціально-економічну і суспільно-політичну ситуацію [4, с. 242].

По-п'яте, гостро постала проблема цілеспрямованого маніпулювання засобами кіберпростору свідомості людини, яка стає вразливою, схильною до впливу інформаційної системи шляхом підриву культурних і моральних підвалин, на яких тримається здатність критичного сприйняття інформації. Хоча, глобальні мережі, з одного боку, дають людині можливість розширення кругозору, вираження своєї індивідуальності, а з іншого, особистість нівелюється в соціальних мережах, стає пасивним спостерігачем, дотримуючись правил поведінки та мислення, встановлених у віртуальному світі та вигідним замовникам спотворених цінностей.

По-шосте, небезпечним джерелом загроз інтересам сучасної особистості є суттєве розширення можливості маніпулювання свідомістю людини за рахунок формування навколо неї індивідуального «віртуального інформаційного простору», а також можливості впливу технологій на її психічну діяльність. Створюючи свій образ у віртуальному світі, людина може втрачати адекватне сприйняття реального світу.

По-сьоме, в сучасному суспільстві легкий доступ до інформації для учнів також має позитивні та негативні моменти. Студенти звикають розраховувати на чужі ідеї, використовують готові роботи, не створюючи при цьому нічого нового, що сприяє розвитку лінощів розуму. Це може призвести до того, що наука не знайде своїх дослідників та винахідників.

На наш погляд, освіта, яка розрахована на перспективу повинна будуватися на основі невід'ємних принципів, що сприяють розвитку уміння швидко орієнтуватися у все більш зростаючому потоці інформації, відкидаючи міфи та маніпуляції з свідомістю, та знаходити там необхідне і актуальне, осмислюючи та використовуючи отриману інформацію.

З цієї точки зору, актуалізується проблема розвитку критичного стилю мислення саме в процесі структурування сучасного світогляду, який обумовлений, з одного боку, розвитком інформаційного простору та новими знаннями, що вимагають критичної оцінки та власного вибору, а з іншого боку – спробами представників різних, часто діаметрально протилежних світоглядних позицій, нав'язувати свою точку зору як єдино вірну.

Критичне мислення має особливу значимість у гуманітарній складовій навчального процесу, оскільки для людини, що володіє гуманітарною базою критичного мислення, легше сформулювати життєву стратегію, сформулювати світогляд і зробити у відповідності з ним оптимальний вибір у вирішенні життєвих проблем.

По-восьме, є небезпека, що інформаційне суспільство може загострити соціальну нерівність і цим призвести до маргіналізації певних верств населення. Інтереси суспільства в інформаційній сфері полягають у захисті життєво важливих інтересів особистості, забезпеченні реалізації конституційних прав і свобод людини та громадянина на користь зміцнення демократії, досягнення та підтримання суспільної згоди, підвищення творчої активності населення та духовного відродження особистості. Нове трактування сучасності вимірюється потенціалом різноманітності світу. Тому більш розвинутими в найближчому майбутньому вважатимуться країни та регіони, які будуть демонструвати вирішення міжнародних проблем не просто цивілізованими, а й культурними засобами.

Висновки. Таким чином, плюси та мінуси інформаційного суспільства – це реальність, яка потребує планомірного вивчення. Однак, безсумнівно, важливим напрямом освітньої політики держави має стати виховання гідного громадянина інформаційного суспільства, здатного не лише виступати в ролі пасивного користувача, а й грамотного та адекватного споживача інформації. Сьогодні вивчення інформаційного сектора стало настільки актуальним, що його ігнорування веде до загрози національній безпеці.

Список використаних джерел

1. Брижко В. М., Швець М. Я., Цимбалюк В. С. Е-боротьба в інформаційних війнах та інформаційне право : монографія. К. : НДЦПІ АПрН України, 2007. 234 с.
2. Брижко В. М. Основи систематизації інформаційного законодавства: теоретичні та правові засади: монографія. К. : ТОВ «Пан-Тот», 2012. 304 с.
3. Голубовська В. С. Інформаційне суспільство: можливості, проблеми та перспективи розвитку. *Інформація і право*. 2013. № 2(8). С. 98–104.
4. Дзьобань О. П., Пилипчук В. Г. Інформаційне насильство та безпека: світоглядно-правові аспекти. Х. : «Майдан», 2011. 242 с.
5. Шмиголь М. Ф., Юшкевич Ю. С. Світоглядні основи феномену ідентичності та проблеми її трансформації в сучасному інформаційному суспільстві. *Гілея: науковий вісник*. 2020. Вип. 153 (№ 2). С. 396–399.

References

1. Bryzhko, V. M., Shvets, M. Ya., Tymbaliuk, V. S. (2007) E-borotba v informatsiinykh viinakh ta informatsiine pravo: monohrafiia [E-struggle in information wars and information law: monograph]. K. : NDTsPI APrN Ukrainy. 234 s. [in Ukrainian].
2. Bryzhko, V. M. (2012) Osnovy systematyzatsii informatsiinoho zakonodavstva: teoretychni ta pravovi zasady: monohrafiia [Fundamentals of systematization of information legislation: theoretical and legal foundations: monograph]. K. : TOV «Pan-Tot. 304 s. [in Ukrainian].
3. Holubovska, V.S. (2013) Informatsiine suspilstvo: mozhlyvosti, problemy ta perspektyvy rozvytku [Information society: opportunities, problems and development prospects]. *Informatsiia i pravoю*. № 2(8), 98–104. [in Ukrainian].
4. Dzoban, O. P., Pylypchuk, V. H. (2011) Informatsiine nasylstvo ta bezpeka: svitohliadno-pravovi aspekty [Information violence and security: philosophical and legal aspects]. Kh. : «Maidan. 242 s. [in Ukrainian].
5. Shmyhol, M. F., Yushkevych, Yu. S. (2020) Svitohliadni osnovy fenomenu identychnosti ta problemy yii transformatsii v suchasnomu informatsiinomu suspilstvi [Worldview foundations of the phenomenon of identity and the problems of its transformation in the modern information society]. *Hileia: naukovyi visnyk*. Vyp. 153 (№ 2), 396–399.

Shmyhol Mykhailo Fedorovych

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor,
Head of the department of philosophy, history and political science
Odessa National University of Economics
8, Preobrazhenskaya str., Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0003-1268-2582

Yushkevych Yuliia Serhiivna

Candidate of Philosophical Sciences,
Senior Lecturer at the department of philosophy, history and political science
Odessa National University of Economics
8, Preobrazhenskaya str., Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0002-8295-0346

INFORMATION SOCIETY IN UKRAINE: REALITY AND CHALLENGES

The relevance of the problem. *The modern period of development of the information society in Ukraine is associated with its steady movement towards the values of the Western digital civilization of the European Community. The speed and depth of changes caused by this process actualize the need to study real achievements in the development of the information society and the challenges that arise in all spheres of public life, and especially in the ability of the information society to provide a person with rapidly transforming worldview guidelines in the world around him. The purpose of the article is to study the real state of the implementation of the information society in Ukraine and the challenges that determine this process in the context of analyzing human problems as the main factor in the development of digital civilization in the context of the global trend of the current stage of social development. The methodological basis of the study is determined by the set goal and objectives of the work and is characterized by the application of theoretical principles of the dialectical combination of analysis and synthesis, historical and logical approaches, comparison and analogy, as well as hypothetical-deductive, comparative, structural-functional and hermeneutic methods. Research results.* *It was concluded that the issues of mastering new technologies by Ukraine and ensuring the rapid innovative transformation of all spheres of society's life are issues of survival, ensuring security and international status, achieving the well-being and quality of life of the country's population. It is noted that the consequences of the introduction of information technologies in the life of society are not only progressive innovations that contribute to the process of improving society and man, but also challenges (threats, risks) that significantly change sustainable processes and which, of course, need to be responded to. It is emphasized that the pros and cons of the information society are a reality that requires systematic study. In this context, the upbringing of a worthy citizen of the information society, who is able not only to act as a passive user, but also as a competent and adequate consumer of information, becomes a priority. Today, the study of the information sector has become so relevant that ignoring it leads to a threat to national security.*

Key words: *anthropological problems, digital revolution, humanitarian education, human factor, humanitarian problems, information society, information technologies.*

ФІЛОСОФІЯ ЛЮДИНИ З ЇЇ ОСОБЛИВОСТЯМИ, ЗДІБНОСТЯМИ І ВЛАСТИВОСТЯМИ

УДК 141.32

DOI <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2023-1-2>**Лисоколенко Тетяна Володимирівна**

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри філософії

КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради»

вул. Володимира Антоновича, 70, Дніпро, Україна

orcid.org/0000-0003-1545-8682

ТРАНСГРЕСІЯ ТА ГРА: МЕЖІ РОЗУМІННЯ У ДИСКУРСІ СУЧАСНОСТІ

Представлено феномен гри крізь явище трансгресії. Автор обстоює позицію про те, постнекласична філософія вибудовується навколо деконструкції попередніх ідей, культурних процесів та явищ, для означення яких вже не вистачає усталеної термінології. Гра у сучасному філософському дискурсі належить до таких понять. Саме через трансгресію автор вбачає можливим опис гри, як видозміненого явища сучасної культури, що вже давно пододало межі власного класичного розуміння. Мета роботи полягає у дослідженні феномену гри крізь сутнісні риси трансгресії. Провідним методом дослідження є аплікація, яка дозволила експлікувати провідні ідеї трансгресії на сутнісні риси гри як сучасного феномена та уможливила представлення порушення лінійного процесу існування гри як такої. Логіка викладу дослідницького матеріалу базується на представленні термінологічного аналізу феномена гри та на констатації домінуючого звуженого її розуміння, як явища без цілепокладання. Автор обґрунтовує перспективність розгляду гри крізь трансгресію, представляючи розуміння трансгресії представниками постмодерної філософії (М.Бланшо, М.Фуко, Ж.Батай). Здійснюється спроба представлення властивостей гри у сучасному дискурсі, що можна звести до наступних положень. Сучасне розуміння гри пов'язане з театральністю культури постмодерну; гра набуває властивостей «гри з текстом» в контексті ідеї «мовної гри»; гра постає своєрідним майданчиком для експериментів з творами мистецтва; сучасна гра – це гра симулякрів. Сенс сучасної гри варто визнати трансгресивним, ігровий підхід поширюється через гру інтерпретацій та фрагментарностей, що домінують у підході аналізу сучасних концептів (Ж.Дерріда). Проведене дослідження дає змогу констатувати наступне. Гра зазнає суттєвих змін, які стосуються саме розмивання меж її класичної інтерпретації як вільної діяльності без цілепокладання. У розумінні гри здійснюється своєрідний онтологічний стрибок, відбувається перехід гри з однієї буттєво-сутнісної парадигми до іншої. Трансгресія уможливорює домінантне виокремлення гри як серйозного концепту, що має перспективу дефінітивного розкриття, як «серйозна гра», крізь призму інших соціальних площин. Підхід до гри як до трансгресивного явища – це спроба виявлення множинності, варіативності та відкритості гри у сучасному світі.

Ключові слова: гра, трансгресія, філософія постмодерну, мова, медіа, культура.

Вступ. Переосмислення сутності феноменів, зміна ставлень до них є природним процесом суспільного розвитку, адже вичерпавши себе, можливості своєї реалізації, суспільно породженні явища, ідеї, концепції або відмирають, або отримують «нове життя» після реконструкції або переоцінки. До явищ, які наразі ретельно піддаються ревізії належить і феномен гри.

У сучасному світі гра досліджується в межах різних наукових дисциплін чи галузей, що обумовлене її універсальністю, багатозначністю та інтегрованістю до різних сфер життєдіяльності. Якщо ми звернемося до словників, шукаючи визначення того, чим є гра, то отримаємо різноманітні відповіді, які будуть різнитись поміж собою, що обумовлено саме переломленням

гри крізь призму певної галузі чи сфери. Так, у словнику української мови гра визначається як: «Підпорядковане сукупності правил, прийомів або засноване на певних умовах заняття, що є розвагою або спортом» [14], у філософському енциклопедичному словнику гри визначено як: «непродуктивну діяльність, яка реалізується не за для практичних цілей, а слугує для розваг та забав» [15, с. 168]. В межах енциклопедії постмодернізму гри визначено як «різновид фізичної та інтелектуальної діяльності, позбавленої прямого практичного цілепокладання, в межах якої індивіду надається можливість для самореалізації» [12, с. 293]. У довідковій літературі з психології гра визначається як: «форма діяльності у певних ситуаціях, що спрямована на відтворення та засвоєння суспільного досвіду, зафіксованого у соціальних способах здійснення предметних дій» [13, с. 127]. В українському педагогічному словнику гра інтерпретується як «форма вільного самовияву людини, яка передбачає реальну відкритість світові можливого й розгортається або у вигляді змагання, або у вигляді зображення (виконання, репрезентації) якихось ситуацій, смислів, станів» [4, с.73]. Відповідно, можна вести мову про те, що з позиції різних наукових площин визначення гри є відмінними, тому виокремити дефініції для порівняння та аналізу доволі непросто. Винятком, хіба залишається певна утилітарна легковажність, при характеристиці гри як вільної, не спрямованої на результат, діяльності. Однак, і цей складний у філософії постмодерну вже подолано, і варто ставити питання про гри як про кінець діяльності без цілепокладання, принаймні, якщо досліджувати особливості реалізації так званого ігрового компоненту у різних сферах життєдіяльності сучасного суспільства. Отже, в сучасному суспільстві, варто вести мову про різноманітні дослідницькі ланки переломлення гри, бо в найширших межах інтерпретації гри унікає повного визначення і різноманітні спроби та намагання «схопити гри у всіх її властивостях» виявляються марними. Що дозволяє вести мову про пряму залежність феномена гри від сфери її означення, від специфіки професійної діяльності суб'єкта, що намагається дати їй визначення, від соціально-історичного періоду дослідження гри тощо. Дати визначення гри – означає звузити її розуміння, обмежити коло явищ, що потрапляють під її характеристику. Однак й такі спроби варто оцінити як безуспішні, адже обмеживши та визначивши певну гри в конкретному історико-соціальному контексті, ми зіштовхнемося з тим, що ще більше ігрових явищ потребуватимуть визначення та дослідження. Тож, очевидним вбачається положення про те, що гри завжди конкретна та гри – це «моя гри». Саме від цих характеристик варто відштовхуватись даючи визначення конкретній гри.

Отже, вбачається можливим припущення про те, що гри – це багатовекторний феномен, точне та вичерпне визначення якому, дати доволі складно. З огляду на останнє, враховуючи складність та поліваріативність більшості сучасних інтерпретацій гри, з огляду на швидку видозміну в середині конкретних ігор, можна припустити, що для більш чіткого та точного усвідомлення того, чому гри така складна в сучасному світі, варто звернути увагу до інших явищ, за допомогою яких можна пролити світло на складні процеси її визначення. Одним з явищ, за допомогою яких можливо це зробити є трансгресія, за допомогою якої описують стан переходу та видозмін феноменів. Сама трансгресія як явище, в умовах постмодерного дискурсу, з пануючою ідеологією «транс», доволі часто опиняється у фокусі різноманітних досліджень і обумовлено це як тим, що сама постнекласична філософія вибудовується навколо деконструювання попередніх ідей, так і тим, що в наслідок динамічних суспільних змін відбувається певне зрощення різнорідних ідей [детальніше див.10]. Трансгресія, як «концепт, який фіксує феномен подолання непрохідної межі <...> являє собою неможливий вихід за його межі, прорив на зовні, того що належить наявному <...>. Сутнісним моментом трансгресивного акту є те, що він порушує лінійність процесу. Результатами цього трансгресивного акту є те, що відкривається нова можливість» [11, с. 665] для іншого існування вже видозмінених явищ.

Мета роботи полягає у дослідженні феномену гри крізь сутнісні риси трансгресії.

Методи дослідження. Провідним методом, який дозволяє проводити поєднання різних явищ, є, зокрема, аплікація. Технологія аплікації в цій роботі дозволяє експлікувати провідні ідеї трансгресії на сутнісні риси гри як сучасного феномена, уможлиблює представлення порушення лінійного процесу існування гри як такої та відкрисє можливості для більш глибинного

та варіативно-дефініційного розуміння феномену гри, уникнувши при цьому підміни поняття гра поняттям негра та запобігти її трансцендентному розчиненню в інших поняттях, що все ж може відбуватися у актах повної трансгресії.

Виклад основного матеріалу. Якщо спробувати накласти представлені ідеї з особливостей реалізації трансгресії в сучасному філософському дискурсі на феномен гри, то варто зазначити, що саме ХХ ст. стало відправним пунктом у зміні векторів її дослідження. Після «*Homo ludens*» Й. Гейзинги та концепції мовних ігор Л.Вітгенштейна гра позбавляється статусу легковажного явища в межах суто практичної діяльності, розширюючи свої межі до феномена з неоднозначним статусом, а швидкі темпи розвитку медіа технологій дозволяють констатувати, що гра зазнає імплозії, на що звернув увагу Ж.Бодрійяр.

Згідно з думкою М. Бланшо, трансгресія означає те, «що радикальним чином поза межами спрямованості: досягнення недосяжного, перехід через непрохідне» [2, с. 72]. Ж.Батай називає трансгресію «межею можливого» [11, с. 665], зупиняється на формах прояву трансгресії, виокремлюючи такі її окремі представлення як: поезія, музика, танок, трагедія чи живопис. Ж.Батай обґрунтовує філософську, літературну, економічну та теологічні стратегії подолання не лише соціальних заборон, культурних традицій але й самих умов існування мислення та чуттєвості у досвіді. Трансгресія за Ж. Батаєм – це постійна постановка запитання про рівновагу, оскільки сам Ж.Батай говорить не про абсолютну трансгресію, як наприклад, Г.Гегель, а про зняття заборон, без знищення самих заборон. «Трансгресія – це не заперечення заборони, а її подолання та доповнення <...>. Не існує заборони, яка б не могла бути подолана» [1, с. 532]. Ось ці форми, за Ж. Батаєм: свято, оргія, війна та жертвоприношення <...>, що пов'язуються французьким філософом з існуванням заборон [1, с. 571, 574]. Свято визначається як «заперечення тих меж життя, що пропонуються працею, а оргія – це знак повної інверсії» [1, с. 571]. Отже, згідно з міркуваннями Ж.Батая, трансгресія має місце на існування у тому разі, якщо є відведена для функціонування будь-чого межа, як певна усталена норма, порушення якої варто розглядати як подолання певного табу. При цьому, подолання норм, відведених для певних явищ, меж функціонування, не означає того, що сама норма припиняє існувати. Отже, трансгресія, згідно Ж.Батая, не руйнує самої заборони, не призводить до зникання заборон, норм тощо, а дозволяє «вдихнути» нове життя в усталені концепти. Яскравим простором, в цьому контексті, де гра здійснює трансгресію, вбачається простір культури. Так, у карнавалі М.Бахтіна уособлюється типовий приклад трансгресії, адже в його межах діє заборона на насильство, вбивства тощо [детальніше див.19]. Сучасне суспільство набуває характеру театральності, що можна асоціювати з домінуванням ігрового характеру культури постмодерну [17]. Для характеристики творів постмодерністів варто застосувати поняття метасемантика, яка досягається крізь використання конотативних засобів. «З настанням постмодернізму настає епоха коли у взаєминах між мистецтвом та смыслом зникає будь-яка однозначність: тепер ці відносини суто ігрові.. Гра призводить до ситуації необмеженої кількості значень твору мистецтва» [8, с. 7–8]. Про нову культуру мислення говорить і М.Фуко, акцентуючи увагу на тому, що трансгресія приходить на зміну діалектичній філософії. «Філософія трансгресії» має сприйматися як вихід «за» та «крізь» межу, ту межу, за якою втрачають сенс базові опозиції, цінності та смисли західного культурного світу [11, с. 445].

У контексті культурних зрушень концептуального розуміння гри, цікавими вбачаються погляди Г.Гадамера, який здійснив спробу звільнити гру від суб'єктивізму автору твору. За його міркуваннями гра передбачає спосіб буття самого твору мистецтва. Питання про гру у Г. Гадамера – це питання про її онтологічну експлікацію у сучасному світі «сама по собі гра – це завжди репрезентація» [3, с. 154]. Представленість гри у світі обумовлена її структурою, яка у свою чергу залежить від смислу. Такий підхід до гри Г. Гадамера варто назвати «мистецтвом гри», він виділяє у грі «внутрішні» та «зовнішні» пласти, що наділені своєрідними латентними смислами. Вбачаємо запропонований підхід саме трансгресією у розумінні того, чим є гра у її загальному культурному просторі. Г. Гадамер яскраво демонструє, що сучасна гра – це феномен, який вийшов далеко за межі усталених, запропонованих до настання постмодерну, понять.

Втім, вказані змінні характеристики гри у площині культури не розраховані на протиставлення класичній інтерпретації ігрової концепції культури. Такі підходи до означення гри, за думкою М. Фуко, варто сприйняти як «жест, який звернений на межу <...>. Трансгресія нічого нічому не протиставляє, нічого не висміює, не прагне потрясти основи <...>. Вона утверджує певне буття, буття у межах, вона стверджує цю безмежність, в яку вона перескакує, відкриваючи її вперше існуванню» [16, с. 117–118]. Отже, гра у просторі культури розширює власне сутнісне розуміння, позбавляючись ознак очевидності, набуваючи властивостей певної латентності, не завжди зрозумілою для непідготовленого спостерігача.

Ж. Делез здійснив спробу розроблення трансгресивної онтології, визначивши смисл як тонку вкладку, своєрідну кишеню, на межі слів і речей: «сенсація – це не тільки один з двох термінів дуальності, що протиставляє речі і речення, <...> він також є межею, рисою, зчленуванням відмінності між цими двома термінами» [5, с. 44]. Смисл, відповідним чином, постає результатом трансгресивних видозмін, утворюючись у певних точках сингулярності, він є багатоваріативним. У світі симульованої дійсності розгортається глибинна гра, гра відмінностей та повторення. За Ж. Делезом гра симулякра не має меж, вона безмежна, як ситуація нескінченного копіювання та повторення. У «Логіці смислу» автор говорить про те, що змішання різноманітних ігор призводить до нових смислів. Трансгресивність смислу, у свою чергу, не може не впливати на сприйняття самої соціальної реальності, на чому наголошував Ж. Бодрійяр [детальніше див. 18].

На увагу заслуговують результати аплікаційного накладення властивостей трансгресії на гру у філософії Ж. Дерріда, який по суті здійснює «деконструкцію» гри. У «Граматиці» гра виступає і як поняття, що піддається деконструкції, так і відіграє роль самого поняття, за допомогою якого ми спроможні переосмислити безліч суспільних явищ, надаючи їм нового смислу. «Виникнення письма є виникнення гри; Наразі гра звертається не на саму себе, розмиває ті межі, через які ще була надія керувати колообігом знаків» [6, с. 120]. Гра сприймається французьким філософом як основа буття, відштовхуючись від якої можна досягнути нові смисли. «Гра – це завжди гра відсутності та присутності, якщо ми хочемо досягнути її коріння, потрібно мислити її раніше самої її альтернативи; потрібно досягнути буття як присутність чи відсутність, виходячи з самої можливості гри, а не навпаки» [7, с. 367].

Боротьба за владу інтерпретацій призводить до фрагментарності та принциповій несистемності у підходах аналізу сучасних концептів, що знайшло репрезентацію у своїй більшості через мову та комунікаційний контекст. Сам текст, згідно з Ж. Дерріда стає своєрідною грою інтерпретацій. Саме поняття «мовна гра» забезпечує збереження смислового наповнення нашого мовлення, створюючи можливості для утворення нової суті, конструювання нових комунікативних смислів. У такій системі мова постає як своєрідне поле розгортання світу людини, де останній розкривається у формі різних смислів. Мовлення тут є залежним від контексту певної мовної гри [детальніше див. 9].

Особливих трансгресивних змін гра в межах постмодерного дискурсу отримує крізь призму реальності масмедіа, з необмеженими можливостями маніпулювати, грати, загравати та перегравати. Саме через медіа та у медійній сфері на сьогодні, на думку автора, є домінуюча більшість можливостей навіть для реалізації повної трансгресії гри як такої. Гра у медіапросторі, окрім самого різновиду віртуальних ігор, дозволяє розглядати медіапростір як тотальну гру (Ж. Бодрійяр, Н. Луман), наділяючи новими смислами як гру, так і формуючи певне ставлення до самого медіапростору.

Висновки. Отже, дослідження феномену гри крізь призму трансгресії дозволяє вести мову про наступне. Гра зазнає суттєвих змін, які стосуються саме розмивання меж її класичної інтерпретації як вільної діяльності без цілепокладання. У розумінні гри здійснюється своєрідний онтологічний стрибок, відбувається перехід гри з однієї буттєво-сутнісної парадигми до іншої, що однак, не заперечує одночасного існування гри одразу у двох парадигмах, адже наявність гри у площинах серйозного, ніяким чином не відмінюють право на існування гри без цілепокладання. Однак, трансгресія, у свою чергу, в межах сучасного філософського дискурсу, уможливує домінантне виокремлення

гри як серйозного концепту, що має перспективу дефінітивного розкриття, як «серйозна гра», крізь призму інших соціальних площин. Так, в межах культури, медіа та мови, гра зазнає трансформацій, вона живе та видозмінюється, трансгресує. Намагання прослідкувати трансгресію гри саме у цих сферах обумовлене наявністю усталених трансформаційних змін, якими наділені трансгресивні явища, а саме можливістю зафіксувати вихідну позицію положення гри у сфері культури, медіа та мови, представити перехідні позиції та розкрити вже трансгресовані видозміни гри у цих сферах. Підхід до гри як до трансгресивного явища – це спроба виявлення множинності, варіативності та відкритості гри у сучасному світі.

Список використаних джерел

1. Батай Ж. Эротика. *Проклятая часть: Сакральная социология*. М.: Ладомир, 2006. С. 491–705.
2. Бланшо М. Опыт-предел. *Танатография Эроса: Жорж Батай и французская мысль середины XX века*. СПб. : Мифрил, 1994. С. 63–77.
3. Гадамер Х.-Г. *Истина и метод: основы философской герменевтики*. М. : Прогресс, 1988. 704 с.
4. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. С. 73.
5. Делёз Ж. Логика смысла. М. : Академический проект, 2011. С. 44.
6. Деррида Ж. О Грамматологии. М. : Ad Marginem, 2000. С. 120.
7. Деррида Ж. Структура, знак и игра в дискурсе гуманитарных наук. *Письмо и различие*. СПб. : Академический проект: 2000. С. 352–368.
8. Как всегда – об авангарде. Антология французского театрального авангарда. М. : Союзтеатр, 1992. С. 7–8.
9. Лисоколенко Т. Модальна методологія Д. Зільбермана та феномен гри: особливості концептуалізації. *Освітній дискурс*, 2021. 34(6), 7–16. DOI [https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.34\(6\)-1](https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.34(6)-1)
10. Лисоколенко Т. Феномен трансгресії у фокусі філософської рефлексії. *Вісник Дніпровської академії неперервної освіти. Серія: Філософія. Педагогіка*, 2022, 1(2), 6–10. DOI <https://doi.org/10.54891/2786-7005-2022-1-1>
11. Новейший философский словарь. Постмодернизм. Мн. : Современный литератор, 2007. 816 с.
12. Постмодернизм. Энциклопедия. Мн. : Интерпрессервис ; Книжный Дом, 2001. 1040 с.
13. Психология. Словарь. М. : Политиздат, 1990. 494 с.
14. Словник української мови online. Т. 1–12, 2004. URL: <https://sum20ua.com/Entry/index?wordid=19794&page=671>
15. Философский энциклопедический словарь. М. : ИНФРА, 1999. 576 с.
16. Фуко М. О трансгрессии. *Танатография Эроса: Жорж Батай и французская мысль середины XX века*. СПб. : Мифрил, 1994. С.111–131.
17. Birringer J. Theatre, theory, postmodernism. Bloomington, Indianapolis, 1991. 235 p.
18. Lysokolenko T., Koliada I., & Karpan I. Game in Philosophy of Jean Baudrillard: Limits of Understanding. *WISDOM*, 2022. 22(2), 277–288. DOI <https://doi.org/10.24234/wisdom.v22i2.739>
19. Lysokolenko T. & Palahuta V. Play as Another Existence: on The Trail of Bakhtin's Creativity. *Revis Crítica Cultural, Palhoça*, SC, v. 17, n. 2, p. 89–101, jul./dez. 2022. DOI: <http://dx.doi.org/10.19177/rcc.170202-2022-89-101>

References

1. Bataille J. (2006). Erotika Proklyataya chast': Sakral'naya sotsiologiya [Erotica. The Cursed Part: Sacred Sociology]. М. : Ladomir, S. 491–705. [in Russian].
2. Blanchot M. (1994). Opyt-predel. Tanatografiya Erosa: Zhorzh Batay i frantsuzskaya mysl' serediny XX veka [Experience is the limit. Thanatography of Eros: Georges Bataille and French Thought in the Middle of the 20th Century]. SPb. : Mifril, S. 63–77. [in Russian].
3. Gadamer KH.-G. (1988). Istina i metod: osnovy filosofskoy germenevtiki. [Truth and Method: Fundamentals of Philosophical Hermeneutics]. М. : Progress, 704. [in Russian].
4. Honcharenko S. (1997). Ukrayins'kyu pedahohichnyy slovnyk. [Ukrainian Pedagogical Dictionary]. Kyiv : Lybid', S. 73. [in Ukrainian].
5. Deleuze J. (2011). Logika smysla. [Logic of meaning]. М. : Akademicheskyy proyekt, S. 44. [in Russian].
6. Derrida ZH. (2000). O Grammatologii. [About Grammatology]. М. : Ad Marginem, S. 120. [in Russian].

7. Derrida ZH. (2000). *Struktura, znak i igra v diskurse gumanitarnykh nauk. Pis'mo i razlichiyе*. [Structure, sign and play in the discourse of the humanities. Letter and Difference]. SPb. : Akademi-cheskyy proyekt, S. 352–368. [in Russian].
8. *Kak vseгда – ob avangarde. Antologiya frantsuzskogo teatral'nogo avangarda* (1992). [As always – about the avant-garde. Anthology of the French theatrical avant-garde]. M. : Soyuzteatr, S. 7–8. [in Russian].
9. Lysokolenko T. (2021). *Modal'na metodolohiya D.Zil'bermana ta fenomen hry: osoblyvosti kontseptualizatsiyi*. [Modal methodology of D. Zilberman and the game phenomenon: conceptualization features]. *Osvitniy dyskurs*, 34(6), 7–16. DOI [https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.34\(6\)-1](https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.34(6)-1) [in Ukrainian].
10. Lysokolenko T. (2022). *Fenomen trans·hresiyi u fokusi filosofskoyi refleksiyi*. [The phenomenon of transgression in the focus of philosophical reflection]. *Visnyk Dniprovs'koyi akademiyi neperervnoyi osvity. Seriya: Filosofiya. Pedagogika*, 1(2), 6–10. DOI <https://doi.org/10.54891/2786-7005-2022-1-1> [in Ukrainian].
11. *Noveyshiy filosofskiy slovar'* (2007). *Postmodernizm* [Postmodernism]. Mn. : Sovremennyy literator. [in Russian].
12. *Postmodernizm. Entsiklopediya*. (2001). [Postmodernism. Encyclopedia]. Mn.: Interpresservis; Knizhnyy Dom, 1040 s. [in Russian].
13. *Psikhologiya. Slovar'* (1990). [Psychology. Dictionary]. M.: Politizdat, 494 s. [in Russian].
14. *Slovyk ukrayins'koyi movy online* (2004). [Dictionary of the Ukrainian language online]. T. 1-12, URL: <https://sum20ua.com/Entry/index?wordid=19794&page=671> [in Ukrainian].
15. *Filosofskiy entsiklopedicheskiy slovar'* (1999). [Philosophical encyclopedic dictionary]. M.: INFRA, 576 s. [in Russian].
16. Foucault M. (1994). *O transgressii. Tanatografiya Erosa: Zhorzh Batay i frantsuzskaya mys-l' serediny XX veka* [About transgression. Thanatology of Eros: Georges Bataille and French Thought in the Middle of the 20th Century]. SPb. : Mifril, S. 111–131. [in Russian].
17. Birringer J. (1991). *Theatre, teory, postmodernizm*. Bloomington, Indianapolis, 235p. [in English].
18. Lysokolenko T., Koliada I., & Karpan I. (2022). *Game in Philosophy of Jean Baudrillard: Limits of Understanding*. *WISDOM*, 22(2), 277–288. DOI <https://doi.org/10.24234/wisdom.v22i2.739> [in English].
19. Lysokolenko T. & Palahuta V. (2022). *Play as Another Existence: on The Trail of Bakhtin's Creativity*. *Revis Crítica Cultural, Palhoça, SC*, v. 17, n. 2, p. 89–101, jul./dez. DOI: <http://dx.doi.org/10.19177/rcc.170202-2022-89-101> [in English].

Lysokolenko Tetiana Volodymyrivna

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Philosophy

CIHE “Dnipro Academy of Continuing Education” of Dnipropetrovsk Regional Council”

70 V. Antonovycha str., Dnipro, Ukraine

orcid.org/0000-0003-1545-8682

TRANSGRESSION AND GAME: THE LIMITS OF UNDERSTANDING IN THE DISCOURSE OF THE MODERN

The phenomenon of game through the phenomenon of transgression is presented. It is through transgression that the author sees it possible to describe the game as a modified phenomenon of modern culture, which has long since overcome the limits of its own classical understanding. The purpose of the work is to study the phenomenon of game through the essential features of transgression. The logic of the presentation of the research material is based on the presented terminological analysis of the game phenomenon and on the statement of the dominant narrow understanding of it as a phenomenon without goal setting. An attempt is made to present the properties of the game in modern discourse, different from previous historical periods, which can be reduced to the following provisions. The modern understanding of the game is related to the theatricality of postmodern culture; the game acquires the properties of a «text game» in the context of the idea of a «language game»; the game becomes a kind of platform for experiments with works of art; the modern game

is a game of simulacra. The meaning of the modern game should be recognized as transgressive, the game approach spreads through the game of interpretations and fragmentation, which dominate the approach of analyzing modern concepts. The conducted research makes it possible to state the following. In the understanding of the game, a kind of ontological leap is made, there is a transition from one essential paradigm to another. Transgression enables the dominant separation of the game as a serious concept, which has the prospect of definitive disclosure as a «serious game» through the prism of other social planes. The approach to the game as a transgressive phenomenon is an attempt to identify the multiplicity, variability and openness of the game in the modern world.

Key words: *game, transgression, postmodern philosophy, language, media, culture.*

Міхальова Юлія Олександрівна

аспірантка кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності

ДЗ «Південноукраїнський національний

педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

вул. Старопортофранківська 26, Одеса, Україна

orcid.org/0000-0001-6928-0256

ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ: ЕВРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АГАПЕЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ

Актуальність теми. Філософське осмислення сучасних суспільних процесів передбачає глибоке дослідження соціально-онтологічних, етичних, політичних, культурних та правових основ соціального життя. Тому дослідження різних аспектів духовного життя, правової культури, цінностей, та інші. важливе для більш глибокого розуміння правового буття, в якому людина може захистити свою людяність, втілити своє покликання, своє право бути людиною.

Метою статті є аналіз евристичного потенціалу агапелогічного підходу та можливості його використання до філософського дослідження правової культури особистості. **Методи дослідження** – використано загальнонаукові методи формальної логіки (дедукції, індукції, аналізу, синтезу), а також аксіологічний та агапелогічний підходи. **Результати дослідження.** Зроблено аналіз сутнісних характеристик поняття права культура особистості у філософському дискурсі. Зазначено, що евристичний потенціал агапелогічного підходу до філософського дослідження правової культури особистості дозволяє використовувати принципи, які більш змістовно характеризують особистість як носія правової культури. Виокремлено риси агапелогічного підходу до правової культури особистості, до яких належить: поєднання внутрішніх структур, наявність рівнів, взаємопроникнення внутрішніх структур, універсальність.

Проаналізовано особистість в розрізі системних законів Всесвіту, які впливають на людину в родовій системі, а також відображення їх дії на якості життя людини. Підкреслено значимість досвіду особистості, який впливає на формування установок, цінностей, якостей людини, звичок, та формування її правової культури.

Розкрито структуру правової культури особистості та перелічено їх складові, які надають визначеність та можливість впливати на останню завдяки покращенню однієї із її складових. Зроблено висновок, що використання агапелогічного підходу до правової культури особистості відкриває нові можливості проаналізувати цілісність та гармонійність особистості через відновлення внутрішніх зв'язків з духом, душею, тілом та дозволяє людині свідомо проходити шлях трансформацій від *homo sapiens* до *homo sapiens*.

Ключові слова: права культура особистості, права культура, культура, агапелогічний підхід, цінності, взаємовідносини, раціональний вибір, абсолютна свобода.

Актуальність проблеми. Філософське осмислення сучасних суспільних процесів передбачає глибоке дослідження соціально-онтологічних, етичних, політичних, культурних та правових основ соціального життя. Тому дослідження різних аспектів духовного життя, правової культури, цінностей, та інші. важливе для більш глибокого розуміння правового буття, в якому людина може захистити свою людяність, втілити своє покликання, своє право бути людиною.

Важливі питання, які мають бути вирішені людством – чи можливий світ без війн, без голоду, без насильства, без корупції та без інших негативних проявів. Чи здано людство побудувати світ в якому панує людяність, відкритість, прозорість, взаємоповага, чесність, відповідальність, гідність, гумор, безоцінничність. І якщо ми відповімо на це питання ствердно, тоді стратегії розвитку людини та світу в цілому мають бути прописані в детальному покроковому плані дій.

Одним із важливих аспектів стратегії людства має бути орієнтир на щасливу особистість яка в свою чергу наділена правовою культурою, яка проявляється у здійсненні вільних вольових актів дії щодо себе та інших членів соціуму. І вже така особистість здатна бути щасливою та

ділитися власним світосприйняттям з іншими та разом з ними створювати бажану дійсність. Ефективний механізм через який відбуватимуться зміни – це зміна у мисленні, у свідомості від *homosapiens* до *homohapiens*.

Аналіз останніх наукових досліджень. Серед сучасних українських вчених, праці яких присвячені проблемам філософського дослідження онтології та гносеології сучасної культури треба назвати Е. Борінштейна, Ю. Бродецьку, О. Лісеєнко, М. Поповича, А. Халапсиса та ін.

Не менш значимими є напрацювання Макаренко Л.О. про можливість пізнання феномену правової культури за допомогою системного методу як сходження від абстрактного до конкретного, дослідження сучасного розвитку правової культури в Україні [1] та української дослідниці Ю. Бродецької, яка в своїх працях розглядає феномен цілісності суспільства[2].

Окремо, відмічу монографію Туренко «В.Е. «Антична філософія любові» в якій наведено історичний дискурс виникнення, змін та значення слів любові, які мають важливе концептуальне значення, оскільки через них розкривається зміст відносин між членами суспільства [3]. В свою чергу книга доктора інтегративної медицині Берта Хелінгера «Порядки кохання: вирішення системно-сімейних конфліктів та протиріч» має важливе значення для осмислення правової культури особистості, оскільки в ній сформульовано базові закони, які діють у всесвіті та мають важливе практичне значення в розрізі проявів культури особистості у соціумі [4].

Мета статті – аналіз евристичного потенціалу агапелогічного підходу та можливості його використання до філософського дослідження правової культури особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. У найзагальнішому сенсі під культурою розуміють духовне життя суспільства в цілому, історично визначений рівень розвитку суспільства та окремої людини, виражений в створенні й оновленні соціального буття, втіленого у вироблених матеріальних і духовних цінностях.

В соціально-філософському дискурсі принципово важливе значення має розуміння культури як сукупності процесів та явищ, що суттєво відрізняються від природних. У цьому сенсі культура для людини і суспільства «неприродна», оскільки процеси в сфері культури не відбуваються стихійно, а відбуваються під впливом людської діяльності. Тому культура – це, перш за все, процес піднесення над біологічними формами життєдіяльності [5]. Саме тому культура може бути охарактеризована як специфічний і унікальний спосіб існування, організації та розвитку людського буття, що принципово відрізняється від природних/біологічних форм життя.

Складність визначення правової культури пов'язане не тільки зі важливістю визначення поняття «культура», а й поняття «право» та «правова/ий». Правові феномени займають важливе місце у культурному житті суспільства, особливо на фоні зростаючого значення правових інститутів суспільства для розвитку правового та демократичного суспільства. Сукупність цінностей та принципів, на яких будується правова система суспільства, є базисом правової культури особистості. Право завжди інтегровано в культурний контекст суспільства, в цілому стосується духовної культури та правової сфери суспільства.

Правова культура особистості – феномен, який досліджується багатьма науковими дисциплінами, але перш за все важливе філософське осмислення онтологічних характеристик правової культури особистості, які транслюється на спосіб життя людини, її цінності, наміри, дії.

Виходячи з визначення сутності та змісту правової культури особистості у сучасному філософському дискурсі, вважаємо запропонувати визначення терміну «правова культура особистості», під яким розуміється сукупність поглядів, цінностей, норм, установок, які характеризують відношення особистості до права, законності, правосуддя та суспільно-правового буття. Правова культура особистості має ціннісну природу та відображає у правовій формі стан найважливіших соціальних цінностей, зокрема цінності свободи особистості.

У вітчизняній філософській традиції домінує схильність розглядати правову культуру в рамках аксіологічного підходу. Дослідження аксіологічної спрямованості правової культури має важливе методологічне значення. За її допомогою можна проаналізувати значущість кожного компонента правової культури. Але незважаючи на те, що традиційно використовується аксіологічний підхід до дослідження правової культури особистості, його використання не вирішу-

ють значну кількість філософсько-методологічних проблем, пов'язаних з дослідженням цього концепту. Крім того евристичний потенціал аксіологічного підходу не дозволяє системно та гармонійно проводити сучасну філософську рефлексію правової культури особистості. Це зумовлює необхідність виходу за рамки традиційної аксіологічної методології, та пошук нових відповідних підходів у сфері філософської рефлексії правової культури особистості. Тому ми вважаємо доцільним використати агапелогічний підхід у дослідженні правової культури особистості.

Агапелогічний підхід до правової культури особистості виражається в світосприйнятті людини до себе та навколишнього світу основою якого є гармонійне правове буття у світі. Гармонійне правове буття це не те, що може само собою статися – це шлях, при обранні якого людина знає та дотримується законів всесвіту.

Німецький філософ, психотерапевт, богослов Берт Хелленгер сформулював закони, які діють у всесвіті до яких належать – закон ієрархії, закон приналежності, закон балансу, закон розвитку та збереження. Дію зазначених законів Берт розкриває в книзі «Порядки любові». Берт Хеллінгер показав, що сім'я це система, а будь-яка система – це сукупність елементів та відносин, які її по'вязують та що система це завжди цілісність[4].

Розкрию сутність цих законів, оскільки це дозволяє просунутися далі в окресленні змісту самого підходу.

Закон приналежності відповідно до якого процвітає род, в якому пам'ятають всіх своїх, шанують їх життя, та дякують за вклад, який вони зробили для продовження роду.

Закон ієрархії – хто прийшов в систему раніше має більший статус в системі, без батьків не було б дітей.

Дуже доречною є цитата Берта Хелінгера, яка показує, наскільки важливо віддавати шану батькам та що криється під неприйняттям своїх батьків або одного із них дитиною: «Багато хто з тих, хто відмовляється прийняти батьків повністю, прагнуть заповнити цю недостатність. І тоді вони можуть прагнути до самореалізації та просвітління. У цьому випадку пошук самореалізації та просвітління – лише таємний пошук не прийнятого ще батька або не прийнятої ще матері. Але той, хто відкидає своїх батьків, відкидає і самого себе і почувається, відповідно, таким, що не відбувся, сліпим і порожнім» [4].

Закон балансу розкривається у відносинах між людьми, це той баланс між брати та давати, однак між батьками та дітьми він не діє, оскільки дитина не може віддати батькам те, що вони їй дали, а саме це життя.

Закон розвитку та збереження, який полягає в тому, що кожна система знаходиться в один і той же час у розвитку та стані збереження самої себе, в балансі залежно від ситуації.

Важливість цих законів має практичне значення, оскільки не знання цих не звільняє від відповідальності. І можемо в розрізні життя конкретної людини спостерігати, як вони діють та до яких наслідків призводить їх не виконання.

Оскільки, агапелогічний підхід до правової культури містить аспект важливості дотримання базових законів всесвіту, відповідно для розкриття його змістовних характеристик необхідно сформулювати його принципи.

До принципів агапелогічного підходу до правої культури особистості належать – цілісність та гармонійність.

Цілісність як принцип агапелогічного підходу до правової культури особистості проявляється у відношення до себе як внутрішньо цілісної особистості, яка поміщена у різні контексти життя, наприклад, це я і я, я і світ, я-батько(мати), я-дочка (син), тобто різні контексти взаємовідносин – родинних, професійних, дружніх, громадянських, людських. Сприйняття особистістю себе як я є світ та світ є я, тобто не відокремленість людини від життя, а включенням в нього. Цілісність проявляється також у знанні та приналежності, величності свого роду, який через шану людини до нього, повагу та любов наділяє прашура їх силою та ресурсами.

Гармонійність як принцип агапелогічного підходу до правової культури особистості проявляється у знанні та дотриманні писаних та інших законів життя, які допомагають приймати

правильні рішення в житті без внутрішніх конфліктів та створюють стан особи – благосприйняття, благоприйняття, благодворення.

Висновки та перспективи подальших наукових розробок у цьому напрямку. Під правовою культурою особистості розуміється сукупність поглядів, цінностей, норм, установок, які характеризують відношення особистості до права, законності, правосуддя та суспільно-правового буття. Правова культура особистості має ціннісну природу та відображає у правовій формі стан найважливіших соціальних цінностей, зокрема цінності свободи особистості.

Агапелогічний підхід до правової культури особистості розглядається як певний спектр у призмі світосприйняття людини з добре побудованими внутрішніми ієрархічними структурами – цінностей загальнолюдських, усвідомлених власних установок та власної місії, узгодженості в діях власної душі, духу та характеру, рівня розуміння життя у питанні «для чого?, а не навіщо?» та відповіді «для щастя», та яка знає та дотримується законів – ієрархії, приналежності, балансу та яка знає та вміє утворювати, акумулювати та трансформувати власну енергію та розвиває важливі сфери її життя.

Евристичний потенціал агапелогічного підходу до правової культури особистості відкриває нові можливості проаналізувати цілісність та гармонійність особистості через відновлення внутрішніх зв'язків з духом, душею, тілом та дозволяє людині свідомо проходити шлях трансформацій від *homo sapiens* до *homo sapiens*. У філософському дискурсі агапелогічний підхід до правової культури особистості може розкривати світосприйняття людини, основою якого є гармонійне та справедливе правове буття соціуму, в якому людина може захистити свою людяність, втілити своє покликання, своє право бути людиною, бути собою.

Список використаних джерел

1. Макаренко Л. О. Особливості сучасного розвитку правової культури в Україні. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. № 1 (vol. 2). С. 64–69.
2. Бродецкая Ю. Ю. Общество человеческих отношений: в поисках утраченной ценности : монография. Днепропетровск, 2014. 212 с.
3. Туренко В. Е. Антична філософія любові. Київ, 2017, 229 с.
4. Берт Хелінгер Порядки кохання: вирішення системно-сімейних конфліктів та протиріч. URL: <https://www.rulit.me/books/poryadki-lyubvi-razreshenie-semejno-sistemnyh-konfliktov-i-protivorechij-read-333458-1.html>
5. Халапсис, А. В. (1999). Опыт онтологии культуры. *Філософія і соціологія в контексті сучасної культури* : зб. наук. праць, С. 60-67.

References

1. Makarenko L. O. (2019) Osoblyvosti suchasnoho rozvytku pravovoyi kul'tury v Ukrayini. [Features of the modern development of legal culture in Ukraine]. *Visegrad Journal on Human Rights*. № 1 (vol. 2). S. 64–66. [In Ukrainian].
2. Brodets'ka Y. (2014) Suspil'stvo lyuds'kykh vidnosyn: u poshukakh vtrachenoyi tsinnosti. [Human Relations Society: In Search of Lost Value]. Dnipropetrovs'k, 212 s. [In Ukrainian].
3. Turenko V. (2017) Antychna filosofiya lyubovi. [Ancient philosophy of love]. Kyiv, 229 s. [In Ukrainian].
4. Bert Khelinger (2003) Poryadky kokhannya: vyrishennya systemno-simeynykh konfliktiv ta protyrych. [Rules of love: solving systemic family conflicts and contradictions.]. URL: <https://www.rulit.me/books/poryadki-lyubvi-razreshenie-semejno-sistemnyh-konfliktov-i-protivorechij-read-333458-1.html> [In Ukrainian].
5. Khalapsis, A. V. (1999). Dosvid ontolohiyi kul'tury. [Experience of the ontology of culture]. *Filosofiya ta sotsiolohiya v konteksti suchasnoyi kul'tury* : Zb. nauk. prats', 60–67 s. [In Ukrainian].

Mikhailova Yuliia Oleksandrivna

Postgraduate Student at the Department of Philosophy,
Sociology and Management of Socio-Cultural Activities
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky
26 Staroportofrankivska str., Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0001-6928-0256

PHILOSOPHICAL UNDERSTANDING OF LEGAL CULTURE PARTICULARITIES: HEURISTIC POTENTIAL OF THE AGAPELOGICAL APPROACH

Relevance of the topic. Philosophical understanding of modern public actions involves the deepest study of the socio-ontological, ethical, political, cultural and legal foundations of social life. Therefore, the study of various aspects of spiritual life, legal culture, values, etc. is important for a deeper understanding of legal existence, in which a person can protect their humanity, embody their vocation and their right to be human.

The purpose of the article is analysing the heuristic potential of the agapelological approach and the possibility of its use in the philosophical study of the legal culture of the individual. Research methods: general scientific methods of formal logic (deduction, induction, analysis, synthesis), as well as axiological and agapelological approaches were used. Research results. The analysis of the essential characteristics of the concept of legal culture of the individual in the philosophical discourse has been made. It is noted that the heuristic potential of the agapelological approach to the philosophical study of the legal culture of the individual makes it possible to use the principles that more meaningfully characterize the individual as a bearer of legal culture. The features of the agapelological approach to the legal culture of the individual are highlighted, which include: a combination of internal structures, the presence of levels, the interpenetration of internal structures and universality.

The personality is analysed in the context of the systemic laws of the universe that affect a person in the tribal system, as well as the reflection of their effect on the quality of human life. The importance of the experience of a person influencing the formation of attitudes, values, qualities of a person, habits and the formation of their legal culture is emphasized.

The structure of the legal culture of the individual is revealed and its components are listed, which give certainty and the ability to influence the latter due to the improvement of one of its components. It is concluded that the use of the agapelological approach to the legal culture of the individual opens up new opportunities to analyse the integrity and harmony of the individual through the restoration of internal ties with the spirit, soul, body and allows a person to consciously go through the path of transformation from homosapiens to homohapiens.

Key words: legal culture of the individual, legal culture, culture, agapelological approach, values, relationships, rational choice, absolute freedom.

УДК 114+316.28

DOI <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2023-1-4>**Palchynska Mariana Viktorivna**

Doctor of Philosophical Sciences, Professor,
Head of Department Psychology, Pedagogy and Linguodidacty,
State University Intelligence Technologies and Telecommunications
1, Kuznechna str., Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0001-5860-9546

THE PHYLOSOPHY OF THE INCLUSIVE EDUCATIONAL SPACE IN MODERN UKRAINE

In the modern world the education is one of the key factors in the development of the society as a social system, and it is also a prerequisite for the effective social and professional fulfillment. This determines the special role of the inclusive education, its ability to adapt the educational space in accordance with the special needs of various social groups. In this instance the inclusive educational space is a process of implementation of special educational programs, services, informational and educational activities, contributing to the sociocultural integration of a person with special needs into the system of social interaction.

The experience of integrative programs in Ukraine and around the world in special groups in preschool institutions, schools, high educational institution led to the understanding that, on the one hand, an individual approach that is applied to children with special educational needs is important, and on the other hand, it became obvious that highlighting special classes in schools and cities to children with disabilities often leads to the exclusion of children with disabilities from cultural and social life of the educational institution, creates certain barriers in communication and interaction between the subjects of the educational process. Therefore, from the model of integration they began to move on to the idea of inclusion – joint training and education of children with different opportunities.

Successful implementation of inclusive education for person with special educational needs requires changes in the educational system itself. Based on the principles of the social model, society needs to overcome negative attitudes person with special needs and unusual development and give them equal opportunity to fully participate in all spheres of social life.

Thus, inclusive education is the next step in the development of education not only for children with special educational needs, but also for the entire educational system. The creation of an inclusive educational space is aimed at solving the problems of social adaptation of students with special educational needs, as well as increasing the level of tolerance of society to this group of people. A developing environment is formed according to the principle of variability, an individual approach is carried out when submitting training material, the child's independent activity is developed, and a modular organization of educational programs is being introduced. All this allows achieving high efficiency of educational activities.

Key words: *inclusive education, educational space, integration, persons with special needs, social maladjustment, modern society.*

Problem challenge. The foreign policy vector of modern Ukraine, aimed at European integration, involves the introduction of European values, including the educational sphere. One of the necessary conditions for successful European integration is the realization for each member of the society of the right to education, based on the principles of tolerance, equality and respect for special needs [1]. This determines the special role of inclusive education, its ability to adapt the educational space in accordance with the special needs of various social groups [9, c. 28]. In this case, inclusive educational space is the process of implementing special educational programs, services and informational and educational activities that contribute to the socio-cultural integration of individuals with special needs into the system of social interaction: «Yet it is the most unclear of all the basic issues on which the application of child development theories to educational processes depends» [18, c. 79], but «the development is always a prerequisite for learning» [18, c. 80]. Currently, in Ukraine priority is

given to the formation of an inclusive educational space in which the educational system changes in accordance with the needs of people with special educational needs, starting from a very young age [5, c. 150]. An increase in the share of the inclusive component in the educational system of Ukraine implies the creation of special conditions for education for people with special needs in order to ensure their subsequent socio-cultural integration and the availability of qualified teaching staff with the competencies necessary for working with pupils and students with special needs [8, c. 144]. One of the most important aspects of the implementation and development of inclusive education in Ukraine is a positive attitude towards creating an inclusive educational space both on the part of the participants in the education system and on the part of the public.

At present the number of children with special needs tends to increase in Ukraine. The social policy in relation to such families provides various assistance, primarily financial payments and benefits. However, the amounts of financing of social programs and social assistance are insufficient for solving the problem of social maladjustment of such families. The social maladjustment can be defined as «... total or partial loss of an ability by a person to adapt to new sociocultural conditions and inability to improve the quality of life» [11, c. 363].

It is a dissociation of a person from the sociocultural environment, characterized by an inability to play an active social role that meets the potential of the person under certain social conditions [3, c. 261]. First of all, this means significant limitations of social fulfillment, which leads to maladjustment. Acquisition of social experience by children with special needs, including them in the existing system of social relations, requires certain additional resources and efforts from society (in particular, special social programs, rehabilitation centers, specialized educational institutions etc.) [12, c. 87].

Difficulties of the families with children with special needs differ much more from the families with normotypical children, as they require far greater material, spiritual and physical resources. This fundamentally changes the socioeconomic status of the family, breaks up social relations, causing social maladjustment [13, c. 532]. The overwhelming majority of parents have a feeling of guilt along with an inadequacy. Usually the family lives under conditions of a psycho-traumatic situation.

The research object: an inclusive educational space contributing to the European integration of Ukraine and the introduction of European values, such as tolerance and ensuring the human right to education.

The research aim: inclusive education as a resource for the adaptation of the individual with special needs in modern Ukraine.

The methodology of the research.

The practical implementation and development prospects of inclusive education is based on the methodology of implementing social projects, the strategic aim of which is to correlate the system of social relations and to take into account the objective living conditions of different social groups and societies (in particular, people with special educational needs). The concept of the inclusive education also includes its organizational aspect, which is expressed in the obligatory documentation and the pooling of various resources for its implementation (technological processes, technical and organizational documentation for them, material, financial, labour and other resources, as well as management decisions and measures to implement them).

Inclusive education poses challenges that are mainly related to improving educational services. In addition, the goal of this project is to improve the higher education system in accordance with European standards. In this article, inclusive education is social innovation, the purpose of which is to create an inclusive educational space, the impact of which on a particular social community or society as a whole is recognized as positive in its social significance.

Modern education provides for the satisfaction of the educational needs of each person, including people with special needs. Inclusive education should be carried out both in theoretical and in practical areas developed by teachers, teachers, psychologists, etc., have a logical structure and sequence of implementation.

The main aim of introducing inclusive education in modern Ukraine is to create a single educational space based on European values and in accordance with EU standards, as well as cooperate

with European universities and public organizations to gain European experience and exchange schoolchildren and students.

Basic research results

The inclusive approach as an effective method of integrating children with special educational needs into the system of social relations is considered as the main element of modern education. Integration processes, in particular, inclusion that takes place in the world community, put the priority task before the education system at its different levels to create conditions for the realization of equal rights and opportunities. The inclusion of persons with disabilities in socio-cultural activities requires the provision accessibility to the education for all categories of citizens and its quality.

Recent significant changes in the field of education are associated with changes in attitudes towards children with special needs. Integration processes more and more cover various categories of children with developmental disabilities. The categorical apparatus is being updated in accordance with international practice and the trend of a humanistic approach, and the conceptual and legal foundations of special education are changing. Along with integration, an inclusive education appears and is actively developing, aimed at ensuring the correction of developmental disorders in various categories of children with special needs, providing them with qualified assistance in mastering kindergarten and school programs. One of the objectives of inclusive education is to provide equal opportunities for the full development of each child during the preschool childhood, regardless of social status, psychophysiological and personal characteristics.

The problem of social maladjustment is caused by the modern sociocultural reality, which is characterized by a high degree of complexity and uncertainty [13, c. 534]. Due to the current changes in the Ukrainian society many families with children with special needs suffer from shortage of adaptive resources [8]. In the course of change of the quality of life a lot of social needs of members of the families with children with special needs, families in difficult life circumstances, families internally displaced from the ATO zone etc. arise.

The social policy provides such families with various kinds of assistance, mainly with financial payments and benefits. However, the amounts of financing of social programs and social assistance are insufficient for solving the problem of social maladjustment of such families. That is why the development of an inclusive educational space that meets the specifics of the modern sociocultural situation contributes to the improvement of the efficiency of the modern educational system, and also levels the marginal status of children with special needs. That is why the creation of an inclusive educational space that meets the specifics of the modern sociocultural situation contributes to increasing the efficiency of the modern educational system, development of effective forms of organization of the educational process, and also optimizes the functioning of the social relations system, in particular due to the leveling of the marginal status of children with special needs and their families: «Social inclusion» appeared as an important policy concept in response to the growing social inequality, which has become a consequence of new conditions in the labor market, and the discrepancy of the existing social security system, which could not meet the needs of different social groups» [17, c. 47].

Recently, issues, related to the socialization and social integration of children with special needs into the educational system at all levels, has become of current importance in Ukraine. These initiatives come from the UN and UNESCO, which pay special attention to ensuring the rights of people with special needs in getting quality and affordable education. In consequence of these initiatives a number of documents were adopted (the Declaration of Human Rights, the Convention against Discrimination in Education, the Declaration of the Rights of the Child, the UN – Declaration on the Rights of Mentally Retarded Persons, the World Program of Action concerning Disabled Persons, the materials of the World Conference on Special Needs Education etc.), in which it is provided that «the development of an inclusive educational system for people with special needs, contributing to maximum possible exercise of their right to education is one of the essential elements of the functioning of the modern society» [4, c. 15].

Ensuring an equal access to education for all social categories, taking into account the diversity of educational needs and individual capabilities, is based on the principle of non-discrimination, as

well as on interdependence of the processes of social integration and inclusion. At the same time these concepts should be specified: the integration makes it possible to include a child with special educational needs into the general educational space, while the educational system itself remains unchanged. When integrated it is necessary that a person with special educational needs changes in accordance with the standards that exist in a particular society, at the same time special teaching methods and therapy can be applied. This concept has been prevailing until recently in Ukraine.

At present in Ukraine the priority is given to the formation of an inclusive educational space in which the educational system changes in accordance with the needs of people with special educational needs from a very early age. The increase of the inclusive part in the educational system of Ukraine means creation of special conditions for the education of persons with special needs in order to ensure their further sociocultural integration.

It is such an organization of the educational process when all children, regardless of their physical, mental, intellectual, cultural-ethnic, linguistic and other traits, are included into the general educational system and are educated with their neurotypical peers in such educational institutions of a general type that take into account their special educational needs and provide necessary special assistance. Also, the inclusive education means joint education and upbringing under special conditions, including the organization of joint learning sessions, leisure activities, and «various types of additional education for physically disabled people and for people who have no disabilities» (Law of Ukraine «On Education», 2018). The main public documents guarantee the right of the person to education and regulate the content of the activity of teachers in accordance with the needs of the population of the country in general and the individual person in particular. These documents are also focused on the prospective development of a network of variable-based special preschool and school institutions: they determine the stages, conditions and mechanisms of their formation and activity, taking into account socio-economic conditions, the reformation system of special education and the necessity for training of skilled professionals of the new generation [1].

First of all the advantages of the inclusive education are the creation of special educational conditions in general educational institutions for people with special educational needs, which sometimes greatly differ from the standard educational needs, the formation of a flexible educational environment that meets the educational needs of all individuals involved in the educational process in a specific educational institution [6, c. 120]. A very important factor is providing necessary psychological and pedagogical comprehensive support by specialized professionals to a person with special needs [7, c. 119]. Only under conditions of inclusion it is possible to prepare students and teachers to accept people with special educational needs and create such conditions for the education that would help to achieve the maximum level of development and contribute to the social rehabilitation of a person, his or her integration into the society and the formation of tolerance [16].

Today, the creation and implementation of the inclusive educational space is one of the priorities of the educational policy of the modern Ukrainian state.

At present the problem of inclusive education becomes more relevant and important in the pedagogical theory and practice, which is fully facilitated by the apparent contradiction between the social demand for professional education of persons with special needs and the insufficient readiness of the higher educational institution to create an inclusive educational space.

The inclusive education has to be developed as nowadays there are more and more children who need a special approach not only in education but also in social communication. In order that any child with special needs could be educated special conditions are necessary, which a standard educational institution cannot always provide [16, c. 61]. These are the conditions for the education, upbringing and development of students, including the application of special educational programs and methods, special textbooks, teaching aids and didactic materials, special technical means for the education of collective and individual use, availability of an assistant who would provide the necessary technical assistance to students, holding group and individual disciplinary activities etc. The further development of the inclusive education will lead to lifting of obstacles in the social integration and the further professional realization of persons with special needs.

Conclusion and generalizations

The integration processes (including inclusion), which take place in the world community in all spheres of human activity, set a high-priority task before the system of professional education – creating conditions for the realization of equal rights and opportunities for all categories of citizens. The inclusion of persons with special needs in the sociocultural activity requires ensuring of both accessibility of the education to all categories of citizens and its quality. Therefore, the prior activity of the education teaching personnel is finding optimal ways of reforming the educational system and the provision of quality educational services to the population according to their needs.

For the effective development of the inclusive education, a purposeful, developed system of measures for the humanization of the public opinion, public education in the field of education and upbringing of people with special needs, informational support of the society is necessary, that allows uniting people of different professions and, above all, specialists of different levels and fields: psychologists, teachers-speech pathologists, educators, managers, political leaders and ordinary specialists, as well as representatives of different social groups.

The inclusive approach as an effective method of integrating children with special educational needs into the system of social relations is considered as the main element of modern education. Integration processes, in particular, inclusion that takes place in the world community, put the priority task before the education system at its different levels to create conditions for the realization of equal rights and opportunities. The inclusion of persons with disabilities in socio-cultural activities requires the provision accessibility to the education for all categories of citizens and its quality.

The urgency of introducing inclusive education in teaching practice is beyond doubt. This type of education in the in an educational institution makes it possible to provide the necessary psychological, pedagogical and medico-social assistance to a large number of children, makes it as close as possible to the child's place of residence, provide counseling support, and prepare the society for the adaptation of a person with special needs.

Social integration is understood as the ultimate goal of special inclusive education aimed at integrating the individual into society. Educational integration, being a part of social integration, is considered as a process of raising and educating children with special education needs together with normotypical ones.

Inclusive educational institutions create conditions for community members not only to better understand the issues of education, upbringing, socialization and integration of children with special needs, but also to join the new system of values and attitudes for better interaction regardless of their different.

This kind of education involves the joint education of children with special educational needs and normally developing peers within the same group along different educational routes. Inclusive education is the process implying access to education for all, in terms of adaptation to the various needs of all children, for children with special needs. It is a flexible, dynamic system, which takes into account the needs of all children, not only with developmental problems, but also of different ethnic groups, gender, age, membership of a particular social group. The educational system adapts to the child, not the child to the system. Benefits are received by all children, rather than some specific groups, new approaches to learning are often used, varying educational programs, forms and methods of training and education that are adequate to the children with special needs are used. This kind of children may be in a group, studying with informational support and according to an individual curriculum.

Bibliography

1. Alberta Education. Elements of effective teaching practice: Differentiated instruction. Retrieved from: www.learnalberta.ca/content-teacher/kes/pdf/or_ws_tea_elem_02_diffinst.pdf
2. Artiles, A.J., Harris Murri, N., Rostenberg, D. Inclusion as social justice: Critical notes discourses, assumptions, and the road a head. *Theory Into Practice*. 45(3). 2006. 260–268.
3. Billot, J. Deconstructing the concept of leadership in schools of ethnocultural diversity. *International Journal of Learning*. 14(2). 2007. Pp. 257–264.
4. Cahill, S.M., Mitra, S.. Forging collaborative relationships to meet the demands of inclusion. *Kappa Delta Pi Record*. 44(4). 2008. Pp.149–151.

5. Deppeler, J., Loreman, T., Sharma, U. Reconceptualising specialist support services in inclusive classrooms. *Australasian Journal of Special Education*, 29(2). 2005. Pp.117–127.
6. Goddard, J.T., Bohac Clarke, V. The cycles of school change: Toward an integrated developmental model. *Journal of Educational Thought*. 41(2). 2007. Pp.105–124.
7. Лідерство та інклюзивна освіта: навчально-методичний посібник. Київ : Видавничий дім «Плеяди», 2012. 164 с.
8. Loreman, T. Seven pillars of support for inclusive education: Moving from «Why?» to «How?». *International Journal of Whole Schooling*. 3(2). 2007. Pp. 22–38.
9. Основи інклюзивної освіти. Київ: «А. С. К.», 2012. 308 с.
10. Пальчинська М., Орленко І. Проектування інклюзивного освітнього простору к засобу соціальної адаптації дітей з особливими потребами. *Посттравматичний стресовий розлад: дорослі, діти та сім'ї у стані війни*. [Міжнародне наукове та практичне видання]. Том. III 2018. Варшава – Київ : ПАН-Гносис. С. 362–374.
11. Parker, S., Day, V. Promoting inclusion through instructional leadership: The roles of the secondary school principal. *NASSP Bulletin*. 1997. 81(587). 1997. Pp. 83–90.
12. Silver, H. Social Exclusion and Social Solidarity: Three Paradigms. *International Labour Review*. 1994. Vol. 133. Nos. 5–6. 1994. Pp. 531–578.
13. Spedding, S. Teachers as agents of change (Ed.). (2001). *Integration and inclusion in action*, (2nd Ed.). Pp. 391–429.
14. Tieso, C. Through the looking glass: One school's reflection on differentiation. *Gifted Child Today*. 2004. 27(4). Pp. 58–62.
15. Tomlinson, C. How to differentiate instruction in mixed-ability classrooms – 2nd Ed. – Alexandria, 2001. VA: ASCD. Chapters 11–13.
16. Vygotsky, L., M. Cole, S. Scribner, V. John-Steiner & E. Souberman, eds., *Mind in society. The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press., 1978. 160 p.
17. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/stru>

References

1. Al'berta osvita. Elementy efektyvnoyi navchal'noyi praktyky: dyferentsiyovana instruktsiya [Elements of effective teaching practice: Differentiated instruction]. Otrymano z: www.learnalberta.ca/content-teacher/kes/pdf/or_ws_tea_elem_02_diffinst.pdf
2. Artiles, A.J., Harris Murri, N., Rostenberg, D. Vkluychennya yak sotsial'na spravedyvist': krytychni vidznacheni dyskursy, prypushchennya ta doroha – holova [Inclusion as social justice: Critical notes discourses, assumptions, and the road a head.]. *Teoriya na praktytsi*. 45(3). 2006. 260–268.
3. Billo, Dzh. Dekonstruksiya kontseptsiyi liderstva v shkolkakh etnokul'turnoho riznomanittya [Deconstructing the concept of leadership in schools of ethnocultural diversity]. *Mizhnarodnyy zhurnal navchannya*. 14(2). 2007. RR. 257–264.
4. Cahill, S.M., Mitra, S . Zabezpechennya spil'nykh vidnosyn dlya zadovolennya vymoh vkluychennya [Forging collaborative relationships to meet the demands of inclusion]. *Kappa del'ta Pi*. 44(4). 2008. RP.149–151.
5. Deppelle, J., Loreman, T., Sharma, U. Receptualization Services Services v inklyuzyvnomu Classrow [Reconceptualising specialist support services in inclusive classrooms]. *Avstraliys'ky zhurnal spetsial'noyi osvity*, 29(2). 2005. s. 117–127.
6. Goddard, J.T., Bohac Clarke, V. Tsykly zminy shkoly: do intehrovanoyi modeli rozvytku [The cycles of school change: Toward an integrated developmental model]. *Zhurnal osvity, khocha*. 41(2). 2007. Rp. 105–124.
7. Lidertsiya do inkluzivnyy Osvita: Forectional Method-Method Posibor [Lidertion to inkluziva osvita: forectional-method-method posibor]. Kyiv : Vidivnyi Dim "Pleiadi", 2012. 164 s.
8. Lorman, T. Sim stovpiv pidtrymky inklyuzyvnoyi osvity: perekhid vid "Chomu?" do "yak?" [Seven Pillars of Support for Inclusive Education: Moving from "Why?" to "How?"]. *Mizhnarodnyy zhurnal tsiloho navchannya*. 3(2). 2007. RR. 22–38.
9. Osnovy –oxy [Basics of inclusive education]. Kyiv : «A. S.K. », 2012.308 s.
10. Palchyns'ka M., Orlenko I. Proekt inklyuzyvnoho vs'oho ta hrebintsiv do vsmoktuvannya sotsial'nykh adaptiv z osoblyvymy vymohamy. *Post-travmatychnyy stres Roslan: Dorosli, sam, sami*,

shcho ser u Stani vyney [The project of the venklousive overstretched spaces to the suction of social adapts with special requirements. Post-traumatic stress Roslad: Dorosli, diy that sir's at Stani Vinei.]. [Majet People, Science of Practical Vidannny]. Obsyah. III 2018. Varshava – Kyiv : PAN-Gnosis, stor. 362–374.

11. Parker, S., Den', V. Spryyannya vklyuchennyu cherez instruktsiyi: roli dyrektora seredn'oyi shkoly [Promoting InClusion Through Instructions: The Roles of the Secondary School Principal]. *Visnyk NASSP*. 1997. 81(587). 1997. RR. 83–90.

12. Sriblo, KH. Sotsial'ne vidchuzhennya ta sotsial'na solidarnist': try paradyhmy [Social Exclusion and Social Solidarity: Three Paradigms.]. *Mizhnarodnyy ohlyad pratsi*. 1994. Vyp. 133. No. 5–6. 1994. RP. 531-578.

13. Speding, S. Vchyteli yak ahenty zmin [Teachers as Agents of Change] (red.). (2001). *Intehrat-siya ta vklyuchennya do diyi (2 -e vydannya)*. Pp. 391–429.

14. Tieso, C. Cherez vyhlyad skla: rozдумы odniyeyi shkoly pro dyferentsiatsiyu. S'ohodni ob-darovana dytyna [Through the looking glass: One school's reflection on differentiation]. 2004. 27(4). Pr. 58–62.

15. Tomlinson, C. Yak dyferentsiyuvaty instruktsiyi v zmishanykh audytoriyakh – 2 -e vydannya [How to Differentiate Instructions in Mixed – Ability Classrooms]. Oleksandriya, 2001. VA : ASCD. Rozdily 11–13.

16. Vyhots'kyu, L., M. Koul, S. Skribner, V. Dzhon-Stiner ta E. Suberman, red., Rozum u sus-pil'stvi. Rozvytok vyshchykh psykholohichnykh protsesiv [Suberman, Eds., Mind in Society]. Kem-brydzh, Massachuset's: Harvards'kyu universytet-s'kyu pres., 1978. 160 s.

17. Zakon Ukrayiny "Pro Osvitu". 2018 [Law of Ukraine on Education] / Otrymano z: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/stru>

Пальчинська Мар'яна Вікторівна

доктор філософських наук, професор,
завідувачка кафедри психології, педагогіки та лінгводидактики
Державного університету інтелектуальних технологій і зв'язку
вул. Кузнечна, 1, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0001-5860-9546

ФІЛОСОФІЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

У сучасному світі освіта є одним із ключових факторів розвитку суспільства як соціальної системи, а також необхідною умовою ефективної соціальної та професійної самореалізації. Це визначає особливу роль інклюзивної освіти, її здатність адаптувати освітній простір відповідно до особливих потреб різних соціальних груп. В даному випадку інклюзивний освітній простір є процесом реалізації спеціальних освітніх програм, послуг, інформаційно-освітньої діяльності, що сприяють соціокультурній інтеграції людини з особливими потребами в систему соціальної взаємодії.

Досвід інтеграційних програм в Україні та світі у спеціальних групах у дошкільних закладах, школах, вишах призвів до розуміння того, що, з одного боку, важливий індивідуальний підхід, який застосовується до дітей з особливими освітніми потребами, а з іншого боку, стало очевидним, що виділення у школах та містах спеціальних занять для дітей з ОВЗ часто призводить до виключення дітей з ОВЗ із культурного та соціального життя освітньої установи, створює певні бар'єри у спілкуванні та взаємодії між суб'єктами навчального процесу. Тому від моделі інтеграції почали переходити до ідеї інклюзії – спільного навчання та виховання дітей із різними можливостями.

Успішна реалізація інклюзивної освіти для осіб з особливими освітніми потребами потребує змін у самій системі освіти. Спираючись на принципи соціальної моделі, суспільству необхідно подолати негативне ставлення до людей з особливими потребами та незвичайним розвитком та надати їм рівні можливості для повноцінної участі у всіх сферах суспільного життя.

Таким чином, інклюзивна освіта є наступним кроком у розвитку освіти не лише дітей з особливими освітніми потребами, а й усієї освітньої системи. Створення інклюзивного освітнього простору спрямовано вирішення завдань соціальної адаптації учнів з особливими

освітніми потребами, і навіть підвищення рівня толерантності суспільства до цієї групи людей. Розвиваюче середовище формується за принципом варіативності, здійснюється індивідуальний підхід під час подачі навчального матеріалу, розвивається самостійна діяльність дитини, впроваджується модульна організація освітніх програм. Все це дозволяє досягти високої ефективності освітньої діяльності.

Ключові слова: інклюзивна освіта, освітній простір, інтеграція, особи з особливими потребами, соціальна дезадаптація, сучасне суспільство.

ФІЛОСОФІЯ ДУХОВНОЇ СФЕРИ АБО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ

УДК 316.6+168.522

DOI <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2023-1-5>

Агаманюк Зоя Миколаївна

доктор філософських наук,

доцент кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності

ДЗ «Південноукраїнський національний

педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

вул. Старопортофранківська 26, Одеса, Україна

orcid.org/0000-0001-7299-409X

ДУХОВНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПРОЯВ КУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ

*Культура є інтегральним критерієм прогресивності того чи іншого суспільства: високорозвинене суспільство – це суспільство високої культури як матеріальної, так і духовної. Доля вироблених людиною цінностей залежить від способу споживання як матеріального, так і духовного. Культурне успадкування – це передача ознаки в результаті навчання. В міру вдосконалення механізму культурного успадкування людина все більше пристосувалася до навколишнього середовища, спираючись не тільки на біологічно успадковані особливості, але й на знання, отримані в ході свого соціального розвитку. Під духовним розвитком особистості розуміють процес індивідуально-особистісного залучення до духовної культури суспільства, оволодіння загальнолюдськими, соціокультурними, національними цінностями й досвідом людства в процесі духовно-практичної діяльності та самостійного творчого розвитку кожної особи. **Мета статті** – дослідження духовного розвитку особистості як прояву культурного успадкування.*

Людина володіє багатьма якостями. Вона, насамперед, природна істота, вона має потребу у їжі, відтворенні собі подібних, інстинкти, певні почуття і т.д. і т.п. Але те, що робить її людиною, не властиво іншим природним істотам – це її духовність. Людина є частиною системи суспільних зв'язків і відносин. Їй властива, крім всього іншого, діяльність. Діяльність особистості розгортається в межах матеріального та духовного світу. Духовність людини не відділена, не відгороджена від інших її якостей.

Вплив культури на особистість суперечливий. З одного боку, він здійснюється як соціалізація через залучення особистості до існуючих у суспільстві цінностей, норм, знань, а з іншого – через індивідуалізацію людини, розвиток її неповторних рис та здібностей. Процес засвоєння культури продовжується протягом усього життя.

Консолідація націй і культур – єдина розумна альтернатива політиці «холодної війни». Вона припускає діалог замість конфронтації, пріоритет загальнолюдських цінностей інтересів над іншими інтересами, плюралізм існуючого і майбутнього світу як умову розвитку і взаємозбагачення – політичних систем, країн, народів і культур.

Ключові слова: духовність, духовність особистості, цінності, культура, культурний розвиток.

Вступ. Поняття «суспільство» характеризує те, що існує (соціальні об'єднання людей, соціальна організація людей), основою якої є соціальна структура. А поняття «культура» – це своєрідна відповідь на запитання, як воно існує, який регулятивний механізм визначає його існування. Таким чином, культура – це безпосередньо не саме суспільство, а якісний стан його, тобто міра, ступінь розвитку й усієї суспільної системи в цілому, і кожного її окремого елемента. Інакше кажучи, культура є інтегральним критерієм прогресивності того чи іншого суспільства: високорозвинене суспільство – це суспільство високої культури як матеріальної, так і духовної.

Культура виступає як предметна діяльність, стосується не тільки чуттєво-предметної, практичної діяльності, а й до духовного процесу. Не лише матеріальне, але й духовне виробництво, тобто виробництво свідомості, об'єктивується в дійсності: у процесах, предметах, їх властивостях і відношеннях. Виробнича діяльність людини, опредмечуючись, немовби «застигає» в речах. Подальша доля вироблених людиною цінностей залежить від способу споживання як матеріального, так і духовного. Духовні цінності «споживаються» у процесі їх розпредмечування, тобто культурного успадкування, навчання і виховання. Їх речова форма переходить у процесуальну, духовно-діяльну (почуттєво-інтелектуальну) форму буття, будь культурного процесу полягає в тому, що у виробництві об'єктивується свідомість особистості, а у споживанні суб'єктивується річ. Культурне успадкування – це передача ознаки в результаті навчання. В міру вдосконалення механізму культурного успадкування людина все більше пристосувалася до навколишнього середовища, спираючись не тільки на біологічно успадковані особливості, але й на знання, отримані в ході свого соціального розвитку. Культура людини, всього суспільства в цілому матеріалізується у предметному середовищі, розшифровка якої дозволяє дійти висновків про рівень розвитку суспільства, ступінь його культурності. Предметне середовище – це своєрідна «спадкоємна речовина» культури. У ній на певному історичному етапі закодований рівень суспільного прогресу. Нові покоління розшифровують «спадкоємну речовину», засвоюють весь її зміст і на цьому ґрунті накопичують культурний потенціал суспільства.

Проблеми духовного розвитку особистості та культури повсякчас привертали увагу вітчизняних і зарубіжних науковців. Феномен духовного розвитку особистості вивчали А. Адлер, В. Арутюнов, С. Гроф, О. Олексюк, Г. Райх, О. Семашко, В. Сівков, В.С. Барулін, А. Ярошенко та ін. Дослідження психологічних аспектів духовності здійснювали М. Боришевський, Е. Помиткін, М. Савчин, Ж. Юзвак. Особливості формування духовних цінностей сучасної молоді відображені в працях І. Беха, В.Бондаревської, Є. Борінштейна, І. Зязюна, Г. Шевченко. Однак в філософських дослідженнях сучасності недостатньо уваги приділяється осмисленню механізмів успадкування у формування духовної культури особистості.

Мета статті – дослідження духовності особистості як прояву культурного розвитку.

Методи дослідження. При написанні статті використовувалися різні загальнонаукові методи. Зокрема, використання діалектичного підходу, історико-філософського та конкретно-історичного методу дало можливість виявити специфіку духовності як прояву культури; використання діалектичного підходу допомогло показати духовність і культуру як взаємозумовлені процеси та як фактори культурного розвитку; системний та діалектичний підхід дали можливість виявити ознаки духовно-культурної атмосфери суспільства на межі тисячоліть.

Результати. Для перехідних періодів соціального розвитку характерним, поряд з диз'юнкцією тієї чи іншої системи соціокультурних ідеалів, є стан плюралістичного світоглядного хаосу. Прогресивний розвиток такого суспільства пов'язаний з еволюцією освоєння їм універсальних ціннісних принципів людського соціуму (економічних, соціально-регулятивних, загальнокультурних, моральних) через звільнення з мереж режимного, класового, вузьконаціонального егоїзму до формування соціально-гуманістичних ідеалів, як окремих індивідів, так і в громадському свідомості. Розвиток «соціального плюралізму» має вести не до громадської роз'єднаності і відчуження, а до «дискурсивно-комунікативного творення» на основі загальнолюдських ідеалів, які надають різноманітної мозаїці людського буття системність, яка, в свою чергу, сприяє становленню цілісності і системності суспільства. Очевидно, що соціально-гуманістичні ідеали людяності, демократії, честі, рівності, справедливості, доброти, правди, людської гідності, співчуття, совісті покликані узгоджувати різні людські інтереси на всіх рівнях соціальних груп і міжнаціональних комунікацій. Однак «гуманізація і демократизація, засновані на раціонально-технічному підпорядкуванні природи і соціальних зв'язків індивідуалістичним інтересам, абсолютизує індивідуально-прагматичне, споживацько-егоцентричне ставлення до світу». Упорядкування навколишнього світу відповідно до своїх одиничним приватним інтересам всупереч суспільним інтересам – основоположний принцип нав'язуваних техногенно-раціоналістичних псевдогуманістичних ідеалів [1, р. 7].

Будь-яка перехідна епоха містить в собі загрозу нігілізму. Складність перехідного процесу полягає в запереченні основоположних суспільних ідеалів минулого століття, в спробі дискредитації встановлених канонів і традицій. Зараз для українського суспільства, що знаходиться в перехідному періоді в момент підриву системи цінностей, спостерігається абсолютно адекватний цій ситуації курс становлення та розвитку аксіологічних орієнтирів [7, с. 88–91]. Коли старі цінності і ідеали отримують негативну оцінку і відходять, а нові ще тільки формуються і затверджуються, – великий ризик виникнення сумніву в фундаментальності, сутності соціально-гуманістичних ідеалів, виникнення нігілістичного світогляду, сплеск руйнівних хвиль соціальної рефлексії. Трансформована система моральних ідеалів може стати життєздатною, лише в разі, коли її нові складові стають більш експліковане, ніж замінені. Попередні ідеали не виключаються повністю – «новий» ідеал включає «старий» як окрему складову. «Нові» ідеали виникають у непрацюючий, але живий і діє соціокультурному середовищі, підставою чого є наявність в суспільній свідомості фундаментальних соціально-гуманістичних ідеалів, пов'язаних з глибокими культурно-духовними традиціями, і відсутність масових установок на збереження «старих цінностей». Ставши на шлях незалежності, Україна, зауважує В. Кремень, лише в загальних рисах визначила куди йти, і ще менше – як це робити, оскільки ще «не сформульовані принципи суспільного розвитку» [9, с. 4]. Якщо втрачені основні суспільні орієнтири, на яких ґрунтувалися існуючі порядки, то чому особистість повинна приймати нову систему цінностей і підпорядкування нової організації і регламентації? Тут можливий єдиний відповідь – посилення на вічні гуманістичні ідеали людяності, доброти, честі, гідності, справедливості, співчуття, совісті, рівності, відповідні примордіальні основам щасливого повноцінного буття людини [1, р. 8].

Людина володіє багатьма якостями. Вона, насамперед, природна істота, вона має потребу у їжі, відтворенні собі подібних, інстинкти, певні почуття і т.д. і т.п. Але те, що робить її людиною, не властиво іншим природним істотам – це її духовність. Людина є частиною системи суспільних зв'язків і відносин. Їй властива, крім всього іншого, діяльність. Діяльність особистості розгортається в межах матеріального та духовного світу. Духовність людини не відділена, не відгороджена від інших її якостей. Так, фрейдизм показав, який великий вплив на все духовне життя людини має лібідоносна енергія, як вона, сублімуючись, виступає у вигляді багатьох духовних якостей, прагнень людини, як порушення законів цієї сублімації приводить до серйозних дефектів всієї духовної сфери людини – неврозів, психозів і т.і. Духовність – творча спрямованість, наснага, енергія людини. Вона визначає спрямованість усіх розумових, емоційно-чуттєвих, вольових якостей людини, її здатність до самоусвідомлення себе, як особистості. На сьогоднішній день існує багато різних підходів до поняття духовності. Аналіз суспільних зв'язків людини розкриває багато важелів, які спонукають людину засвоювати духовні досягнення культури, постійно підтримувати високий статус цієї асиміляції. Звернення до діяльності людини розкриває процеси формування цілепокладання людської діяльності, багато аспектів становлення та розвитку понятійно-категоріального фонду. Можна сказати, що всі грані людського буття, життєдіяльність людини так чи інакше, обов'язково діють на духовний світ людини, преломлюються в ній [1, р. 8].

Людину як частину соціуму, як ключовий його структурний компонент можна аналізувати під різними кутами зору, саме людина пов'язана з іншими людьми системою відносин, вона – діяльна матеріально-предметна істота, носій певної культури. Кожен з компонентів людського буття можна взяти за основу при аналізі людини. Враховуючи таку багатоплановість, необхідно виділити якусь основну якість людини, те, що в першу чергу робить її людиною. На наш погляд, такою важливою якістю людини є її духовність. «Духовність специфічним феноменом, який є основою людини, пояснює природу людського буття, її визначаючу роль стосовно соціуму. Саме духовність є методологічним ключем до розуміння людини як єдності загально-родового та індивідуально-інтимного» [2, р. 12]. Звернення до аналізу духовності допоможе зрозуміти її значення в житті людини.

Пріоритетність духовних цінностей як інтегральних показників ціннісного виміру зумовлена кількома обставинами:

1) вони найбільше впливають на утворення не лише прагматично-цільового, а й соціально-громадського компоненту оцінки соціальних явищ і, тим самим, активно сприяють формуванню і закріпленню громадських почуттів, інтересів, переконань, що характеризують повноцінно соціалізовану особистість;

2) вони значною мірою зосереджують в собі найбільш прогресивний соціально-культурний потенціал моральної свідомості соціуму;

3) інтеріоризація духовних цінностей на особистісному рівні утворює особливий тип організації життєдіяльності людини – її саморегуляцію, яка невіддільна впливу негативних зовнішніх небажаних дій, обставин, соціальних умов та інших чинників, адже «ціннісна система людини розуміється як складно побудований регулятор людської життєдіяльності, який відображає у своїй структурній організації та змісті особливості об'єктивної дійсності, що охоплює і зовнішній для людини світ, і саму людину в усіх її об'єктивних характеристиках» [6 с. 14].

Духовні цінності особистості складають основу її світосприйняття і світорозуміння, від них залежить вміння визначати власні життєві пріоритети. Тому «розвиток духовного світу людини в значній мірі обумовлює формування і реалізацію її повсякденної та професійної діяльності». Негативним явищем сучасності стало нерозуміння молоддю духовної сфери людського буття й її окремих складових. Спостерігається повна або часткова відсутність внутрішніх орієнтирів, що є наслідком недостатнього духовного розвитку [3, с. 269].

«Утвердження певних духовних цінностей відбувається у відповідному соціально-політичному, соціально-економічному, соціально-культурному контексті» [3, с. 269]. Водночас саме цінності є визначальною складовою духовного життя особистості, соціальних спільнот і суспільства загалом.

Досліджуючи уявлення про систему ціннісних орієнтацій, важливо враховувати положення, за яким система цінностей є виміром, що характеризує рівень соціального значення певних об'єктів і реалій життєдіяльності людини. Особливість дослідження цього процесу полягає в тому, що цей вимір має не лише суб'єктивний, а й об'єктивний характер.

Духовні цінності особистості розглядаємо як цілісне утворення, яке складається з цілої низки духовних почуттів, прагнень, потреб. Одні з них можуть займати лідируючі позиції в цьому процесі, інші – відіграють другорядну роль у контексті духовної спрямованості особистості. Формуючись у певних соціальних умовах, духовні цінності втілюють у собі високі суспільні інтереси, активізують соціальну діяльність, стимулюють індивіда до суспільно-корисних справ, слугують свідомому вибору місця в ньому [3, с. 270].

Аналізуючи духовно-моральні інтереси підростаючого покоління у контексті проблеми духовності людини, О.М. Дідус вказує: «Як прояв духовного життя суспільства мораль відображає суспільну свідомість та суспільну волю людей, носить історичний характер. Зі зміною суспільно-економічних умов життя у людей змінюються погляди і поняття, тобто їхня суспільна свідомість. Водночас не слід забувати про загальнолюдські моральні цінності, які індивідуальні щодо соціально-економічних перетворень. Дієвість морального виховання проявляється в тому, що все необхідне і справедливе для суспільства стало особистісно необхідним, тобто основою поведінки конкретної людини» [8, с. 53].

Вплив культури на особистість суперечливий. З одного боку, він здійснюється як соціалізація через залучення особистості до існуючих у суспільстві цінностей, норм, знань, а з іншого – через індивідуалізацію людини, розвиток її неповторних рис та здібностей. Таким чином, духовний і культурний розвиток особистості – це складна й водночас дуже важлива справа. Процес засвоєння культури продовжується протягом усього життя. «Культурне середовище», «світ людини», «поле культури – всі ці поняття акцентують увагу на тому факті, що *культура – це продукт діяльності людини, «людська справа»* [3, с. 217]. Ні природу в цілому, ні окрему річ, якщо вони розглядаються поза відношеннями їх до людини, не можна безпосередньо віднести до культури, їх можна вважати лише матеріальною передумовою її існування. Культура виникає (створюється) у ставленні людини до природи, у *процесі «олюднення»* світу речей. Попадаючи у сферу діяльності суб'єкта, речі стають «людськими» феноменами. У цьому

аспекті явища культури виступають в ролі символів і цінностей, оскільки вони розглядаються через призму їх значимості й інтересу для людини. Таким чином, розуміння культури як «олюдненої природи» набуває ціннісного й гуманістичного смислу. Культура – це не просто частина світу, що безпосередньо підпорядковується людині, а соціальна реальність, що відображає міру «людяності» того чи іншого суспільства. Ця міра фіксує прогресивне в людському житті. Але не можна забувати, що «людська природа», поряд з гуманним і людяним, містить в собі й негуманні, нелюдські прояви. Мова йде про світ речей, властивостей і відношень, в якому до людини підходять не як до мети, а як до засобу вирішення тих чи інших завдань. Інакше кажучи, ми маємо справу з явищами не культури, а досить часто і антикультури. Отже, культура – це показник рівня розвитку суспільних відносин з погляду на їхню гуманність і свободу. Урешті-решт вона – міра «людяності» самої людини.

Швидкими темпами відбувається руйнування природного середовища. Техніцизм, сцієнтизм немовби витісняють зі світу людських відносин гуманне, добре, вічне. Діяльність людини насичується прагматичними установками, сухою раціоналістичністю, стає формально регламентованою. Щезають або девальвуються такі екзистенціальні прояви людського духу, як милосердя, душевність, віра в добро, надія на краще майбутнє, любов до ближнього, співчуття. Усе це – не що інше, як свідчення дегуманізації культури і багато в чому плата людини за «успіхи» науково-технічної діяльності. Звідси туга за «чистою» душею людини, первозданною природою, первісною гармонією людського і природного в культурі. Відчутно віддзеркалюють ці прояви людського духу представники художньої і наукової інтелігенції, які намагаються на сторінках публіцистичних творів зробити більш розумною «цивілізацію», виступають за гуманізацію людської діяльності.

Консолідація націй і культур – єдина розумна альтернатива політиці «холодної війни». Вона припускає діалог замість конфронтації, пріоритет загальнолюдських цінностей інтересів над іншими інтересами, плюралізм існуючого і майбутнього світу як умову розвитку і взаємозбагачення – політичних систем, країн, народів і культур. Об'єктивна тенденція така, що суспільні структури країн як Західної, так і Східної Європи все більше запозичують одна в одній досягнення технології і культури. Сучасне політичне і культурне мислення ґрунтується на методологічній основі діалектики, яка потребує опосередкування протилежностей в єдиній цілісності, зняття їх на новому якісному рівні. Тут «спрацьовує» логіка, яка заснована не на принципі змертвілої антитези, а на ґрунті діалектичного синтезу. Вона передбачає діалогізм мислення, але це не діалог «глухих», а конструктивна взаємодія партнерів, в основі якої – досягнення спільної мети, взаєморозуміння, співпраці і балансу інтересів.

Водночас із пасивними формами заперечення в культурі виробляються і різні форми активізму. Організаційно це реалізується у створенні різних неформальних соціальних груп і об'єднань як засобу самореалізації тих чи інших концепцій і установок – від екстремізму до конструктивно-соціальної, суспільно прогресивної діяльності.

З огляду на всі обставини, які зумовили духовно-культурну атмосферу суспільства на межі тисячоліть, мабуть, старшим поколінням треба уважніше ставитися до нових явищ у сучасній молодіжній культурі, зокрема і до таких запозичень із західної культури, як рок-музика. Усі ці явища – це свого роду альтернатива девальвації багатьох духовних цінностей вітчизняної культури. В ідеалі необхідно прагнути до «поліфонії поколінь»: це не лише успадкування досвіду старших, але й, навпаки, прислухання до запитів та інтересів молодших поколінь.

Висновки. Духовність особистості має значний вплив на культуру. Саме духовні цінності допомагають перетворити знання про світ на складову особистісного розвитку, на внутрішнє прийняття особистістю духовно-моральних норм, набуття нею особистісного сенсу (як обов'язкової норми для себе). Духовні цінності виступають як ідеї всеєдності людства та внутрішньої інтеграції кожної творчо обдарованої особистості. Тому ці ідеї мають вищий аксіологічний статус, а відповідні до них духовні цінності – вищий пріоритет, у порівнянні з іншими цінностями, адже вони дозволяють розглядати людину з позицій вічності і безмежності духу, а її індивідуальне буття – як необхідну складову безсмертного і нескінченного життя людства.

Цей процес означає виникнення у свідомості моральних орієнтирів – норм, що вказують шлях особистого морального підходу до вирішення повсякденних проблем. Вони стають критеріями у вирішенні повсякденних питань справедливості, належного, припустимого і заборонного, породжують бажання і прагнення (установки) утілювати їх у своїх справах. В основі соціально-філософського дискурсу дослідження даного феномена має лежати проблематика взаємозв'язку та взаємодетермінації особистісного духовного розвитку та культурного життя суспільства загалом. Культура людини, всього суспільства в цілому матеріалізується у предметному середовищі, розшифровка якої дозволяє дійти висновків про рівень розвитку суспільства, ступінь його культури.

Список використаних джерел

1. Atamanjuk Z. The concept of the elite in the ukrainian philosophical idea. *Наукове пізнання: методологія та технологія*. 2018. № 2 (41). С. 6-11.
2. Atamanyuk Z. Understanding of freedom in the philosophy of existentialism. *Наукове пізнання: методологія та технологія*. 2017. № 2 (39). С. 6-12.
3. Атаманюк З.М. Духовні та соціальні складники феномену свободи. *Scienceand Educationa New Dimension*. 2016. № 108. Р. 15–18.
4. Атаманюк З.М. Грані людської духовності у філософських. *Наукове пізнання: методологія та технологія*. 2018. № 1(40). С. 11–16.
5. Атаманюк З. М. Свобода як фактор соціокультурних трансформацій сучасного українського суспільства : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 316 с.
6. Бех І. Д. Ціннісна система у розвитку особистості. *Вісник Полтавського державного педагогічного інституту ім. В. Г. Короленка*: зб. наук. праць. Полтава, 1999. Вип. 1 (5). С. 13–20.
7. Дементьева В. В. «Свобода от совести» и духовность в эпоху постмодерна. *Наука. Религія. Суспільство*. 2004. №4. С. 88-91.
8. Дідус О. М. Духовно-моральні інтереси підростаючого покоління у контексті проблеми духовності людини. *Духовність України*. збірник наук. праць. Житомир, 2001. Вип. 3. С. 52–54.
9. Кремень В. Політична стратегія України. Порівняльні перспективи. *Віче*. 1994. №6. С.3-12.
10. Філософія : світ людини. Київ : Либідь, 2003. 432 с.

References

1. Atamanjuk Z. The concept of the elite in the ukrainian philosophical idea [The concept of the elite in the Ukrainian Philosophical Idea]. *Naukove piznannya: metodolohiya ta tekhnolohiya*. 2018. № 2 (41). S. 6-11.
2. Atamanyuk Z. Understanding of freedom in the philosophy of existentialism [Unserstanding of Freedom in the Philosophy of Existentialism]. *Naukove piznannya: metodolohiya ta tekhnolohiya*. 2017. № 2 (39). S. 6-12.
3. Atamanyuk Z.M. Dukhovni ta sotsial'ni skladnyky fenomenu svobody [Spiritual and social components of the phenomenon of freedom]. *Scienceand Educationa New Dimension*. 2016. № 108. R. 15–18.
4. Atamanyuk Z.M. Hrani lyuds'koyi dukhovnosti u filososfs'kykh [The face of human spirituality in philosophical.]. *Naukove piznannya: metodolohiya ta tekhnolohiya*. 2018. № 1(40). S. 11–16.
5. Atamanyuk Z. M. Svoboda yak faktor sotsiokul'turnykh transformatsiy suchasnoho ukrayins'koho suspil'stva : monohrafiya [Svoboda as a factor of socio -cultural transformations of modern Ukrainian society]. Odessa : Vydavnychy dim «Hel'vetyka», 2020. 316 s.
6. Bekh I. D. Tsinnisna systema u rozvytku osobystosti [Value system in personality development]. *Visnyk Poltavs'koho derzhavnogo pedahohichnoho instytutu im. V. H. Korolenka*: zb. nauk. prats'. Poltava, 1999. Vyp. 1 (5). S. 13–20.
7. Dement'eva V. V. «Svoboda ot sovesty» y dukhovnost' v épokhu postmoderna [“Freedom of Consulting” and Spirituality in the epoch of Postmodern]. *Nauka. Relihiya. Suspil'stvo*. 2004. №4. S. 88-91.
8. Didus O. M. Dukhovno-moral'ni interesy pidrostayuchoho pokolinnya u konteksti problemy dukhovnosti lyudyiny [The spiritual and moral interests of the younger generation in the context of

the problem of human spirituality]. *Dukhovnist' Ukrayinstva*. zbirnyk nauk. prats'. Zhytomyr, 2001. Vyp. 3. S. 52–54.

9. Kremen' V. Politychna stratehiya Ukrainy. Porivnyal'ni perspektyvy [Political Strategy of Ukraine. Comparative prospects]. *Viche*. 1994. № 6. S. 3–12.

10. *Filosofiya: svit lyudyny* [Philosophy: the world of man]. Kyiv : Lybid', 2003. 432 s.

Atamaniuk Zoia Mykolaivna

Doctor of Philosophical Sciences,

Associate Professor at the Department of Philosophy,

Sociology and Management of Socio-Cultural Activities

South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky

26, Staroportofrankivska str., Odesa, Ukraine

orcid.org/0000-0001-7299-409X

THE SPIRITUALITY OF THE INDIVIDUAL AS A MANIFESTATION CULTURAL DEVELOPMENT

Culture is an integral criterion for the progressiveness of a society: a highly developed society is a society of high culture, both material and spiritual. The fate of the values produced by man depends on the method of consumption of both material and spiritual. Cultural inheritance is the transmission of a trait as a result of learning. As the mechanism of cultural inheritance was being improved, people have increasingly adapted to the environment, relying not only on biologically inherited features, but also on knowledge gained in the course of their social development. The spiritual development of the individual means the process of individual-personal involvement in the spiritual culture of society, mastering the universal, socio-cultural, national values and experience of mankind in the process of spiritual and practical activity and independent creative development of each person. The purpose of the article is to study the spiritual development of personality as a manifestation of cultural inheritance. Man has many qualities. It is, first of all, a natural being, it needs food, reproduction of similar ones, instincts, certain feelings, etc. etc. But what makes it a person is not characteristic of other natural beings is his spirituality. Man is part of a system of public relations and relationships. She has, among other things, activity. The activity of the individual unfolds within the material and spiritual world. Human spirituality is not separated, not fenced off from its other qualities. The impact of culture on the individual is controversial. On the one hand, it is carried out as socialization through the involvement of personality in society existing values, norms, knowledge, and on the other – through the individualization of man, the development of his unique traits and abilities. The process of mastering culture continues throughout life. Consolidation of nations and cultures is the only intelligent alternative to the Cold War policy. It involves dialogue instead of confrontation, priority of universal values of interests over other interests, pluralism of the existing and future world as a condition for the development and enrichment of – political systems, countries, peoples and cultures.

Key words: spirituality, spirituality of personality, value, culture, cultural development.

УДК 1+141+2.28+3/316

DOI <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2023-1-6>

Світлицька Віолета Романівна

здобувачка кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності

ДЗ «Південноукраїнський національний

педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

вул. Старопортофранківська 26, Одеса, Україна

orcid.org/0000-0002-9807-8054

СТАТУС ЖІНКИ В БУДДІЙСЬКІЙ ТРАДИЦІЇ: СОЦІАЛЬНІ ТА РЕЛІГІЙНІ АСПЕКТИ

Стаття присвячена соціально-філософському аналізу становища жінки в буддійській традиції протягом історичного розвитку, з'ясуванню передумов гендерно зумовлених відмінностей і перспектив їх подолання. Серед основних методів дослідження застосовано операційні методи теоретичного дослідження, як абстрагування, аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, конкретизація. Актуальність обраної проблеми обумовлюється питаннями гендерної нерівності у світі по відношенню до жінок. З аналізу інформації автор робить висновок, що буддистському дискурсу притаманні деякі протиріччя у ставленні до жінок, зумовлені особливостями становлення й розвитку релігії. Однак релігійно-філософське вчення Будди демонструє гнучкість і відкритість до діалогу у питанні прав і свобод жінок.

В результаті наукової розвідки автор приходять до висновків, що буддизм презентує гендерно нейтральну картину світу. Центром буддистського світогляду є не поклоніння Творцю, а індивідуальні зусилля людини, спрямовані на досягнення нірвани. При цьому акцентування уваги на статі є частиною підкріплення віри у незмінне Я, а саме цієї окови належить позбавитися в першу чергу, стаючи на шлях просвітлення. Буддійська жінка не обтяжена провинною за первородний гріх і не зобов'язана чоловіку своїм походженням. Ці чинники презентують вчення Сіддгартхи Гаутами як більш дружнє до жінок, ніж патріархальні по своїй суті релігії.

Ключові слова: жінка, буддизм, гендерне питання, духовні практики, буття.

Вступ. На сьогодні буддизм сповідують біля 500 млн людей у світі. Жінки становлять 54% від загальної кількості осіб, які практикують це релігійно-філософське вчення. Отже, дослідження їх статусу має важливе значення в контексті соціально-філософського осмислення становища жінок у сучасних суспільствах.

Значний внесок у дослідження буддизму здійснив британський науковець Пітер Гарві. У своїх працях він висвітлює основи вчення, історію розвитку, етично-психологічні аспекти [1]. Як доктор філософії дослідник приділяє особливу увагу питанню особистості в буддизмі, зокрема і ролі жінки. Проблеми жінок у буддизмі, перетину буддизму з фемінізмом є провідними у дослідженнях професорки Університету Сан-Дієго, черниці та соціальної активістки Карми Лекше Цомо [2]. Також варто відзначити таких науковиць, як Діана Пол і Міранда Шоу [3], які вивчали образ жінок в махаянській і тантричній традиціях, відповідно.

В українському науковому просторі тема досліджувалася мало. Можна назвати дослідження Н. Камінської щодо гендерної нерівності у провідних релігіях, до яких належить буддизм [4].

Мета та завдання статті: проаналізувати становище жінки в буддійській традиції протягом історичного розвитку, з'ясувати передумови гендерно зумовлених відмінностей і перспективи їх подолання.

Методи дослідження: відповідно до мети дослідження застосовані операційні методи теоретичного дослідження, як абстрагування, аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, конкретизація.

Виклад основного матеріалу. В основі буддистського світобачення – ідея про те, що людське життя сповнене стражданням, причиною якого є пристрасті. Зокрема буттям людей

керують відчуття прихильності або ненависті. У свою чергу причини пристрастей криються у невіданні, протилежністю якого є просвітлення (*бодгі*). Щоб досягти стану просвітлення, необхідно пройти так званий *вісімковий шлях* звільнення. Духовні практики можуть варіюватися залежно від історичного етапу, школи буддизму, канону, а деколи і статі людини.

Для того, щоб з'ясувати роль жінки в тій чи іншій релігії, необхідно розглянути її засади, викладені у священних текстах, і проаналізувати, як вони реалізуються практично. Буддизму притаманна складна світоглядна картина, яка поширюється і на гендерне питання.

З одного боку, він не є теоцентричною релігією, вищою силою в якій є Бог-отець. Це надає релігії певний антипатріархальний потенціал. Також немає в буддизмі й концепції вторинності походження жінки. З іншого боку, жінка не може претендувати на деякі духовні іпостасі. А на ранньому етапі розповсюдженням було уявлення про те, що саме жінки винні у розпалюванні пристрастей.

Концепція *анатмана* (відмови від власного Я) включає зокрема і стирання меж між чоловічою і жіночою ідентифікацією. Тобто акцентування уваги на статевій приналежності віддаляє від просвітлення. У розділі 7 Вімалакірті Нірदेशа Сутра наводяться слова Будди про те, що «у всьому немає ні чоловіка, ні жінки» [5]. Водночас у четвертій частині Сутта-пітака міститься вислів Будди про необхідність послуху жінок чоловікам. Таким чином за ними закріплюється чітка гендерна роль.

Згідно з буддистськими віруваннями, у різних життях особа може переродитися в представника іншої статі. Таке явище вкладається в категорію *шуньяти* (порожнечі), тобто кожна матеріальна частина є порожньою, позбавленою будь-якої постійності. На перший погляд така концепція має убезпечити від дискримінації за статтю. Однак в деяких школах буддизму народження жінкою розглядалося як наслідок неправильних дій за попереднього втілення.

Неоднозначність трактувань зумовлена також існуванням різних текстів Трипітаки (Палійський канон і регіональні варіанти, які створювалися упродовж декількох століть), розподілом буддистської громади на три провідні напрямки (Тхеравада, Махаяна, Ваджраяна) та відсутністю визначеного списку священних текстів навіть в межах одного напрямку.

Традиція активного залучення жінок до духовного життя має давнє коріння. Засновник релігії будда Гаутама дозволив жінкам не лише належати до *сангі* (буддистської громади) як мирянкам, а й ставати черницями (*бгікшуні*). Першою бгікшуні стала його тітка Махапраджапаті Готамі. Наполегливість, з якою вона відстоювала право жінок на чернецтво, можна вважати прикладом феміністичної боротьби [2]. Згідно з переказами, Будда здійснив посвячення й інших жінок. У подальшому ці черниці посвятили своїх учениць, а ті – наступну генерацію. Таким чином, закріпилася традиція посвячення за гендерним принципом: жінки передають його жінкам, а чоловіки – чоловікам).

Багатьом жіночим чернечим громадам не вдалося забезпечити наступність через історичні й соціальні обставини. Таким чином, обірвалася традиція ордену бгікшуні в Тхераваді, яка розповсюджена в Південно-Східній Азії. Однак в Китаї, Тайвані, Японії та Кореї досі існують жіночі чернечі монастирі, діяльність яких не припинялася від першого висвячення [6], [7]. У ХХ столітті були засновані жіночі монастирі в США та країнах західної Європи, одночасно робилися спроби відродження громад у тих регіонах, де вони зникли. Це явище отримало назву «неочернецтво».

Аналізуючи історію розвитку чернечих громад, можна констатувати, що рівноправ'я між бгікшуні та чоловіками-монахами (*бгікшу*) не існує. При цьому проблематично встановити, чи обмеження походять від початкових релігійних догм чи додані до священних текстів пізніше послідовниками будди Гаутами. Можна відзначити такі моменти, що свідчать про гендерну диференціацію:

У правилах організації чернечих громад Палі Віная згадується, що Будда мав сумніви відносно того, чи слід дозволяти жінкам чернече служіння. Однак причини подібних вагань детально не пояснюються.

Функціонування жіночої сангі більш регламентоване порівняно з чоловічою. У Віная-пітака (першому розділі Трипітаки) містилось більше правил поведінки для бгікшуні, ніж для

бг'ікшу. Ця диспропорція збереглася по сьогоднішній день у всіх традиціях. Наприклад, у китайській Махаяні ченці мають дотримуватися 250 правил, тоді як черниці – 348.

Особливі умови, які стосувалися лише черниць, отримали назву «вісім тарундгам». Вони фактично поставили жінок у залежне становище. Як наставляє перша гарундгама, чорниця зобов'язана виявляти пошану до ченця, навіть якщо вона була висвячена сто років тому, а він – щойно. Деякі дослідники схиляються до думки, що гарундгами не є частиною вчення будди Сіддхартхи Гаутама, а сформульовані пізніше його учнями. Свідченням цього є протиріччя цих правил з палійським канонам. Навіть ті буддисти, хто визнає їх істинними, вважають, що вони зазнали деяких змін.

Застосування вимоги щодо обов'язкової присутності під час висвячення представників від обох санггі – жіночої та чоловічої – ускладнило продовження функціонування багатьох жіночих чернечих громад. Якщо попередні черниці ордену померли, то нових ніхто не посвячував. Жінки могли отримати лише часткове посвячення, тобто замість виконання усіх правил вони давали лише декілька обітниць, найчастіше вісім або десять.

Існують історичні обґрунтування відмінного становища чоловічих і жіночих санггі. Передовсім мається на увазі латентний вплив індуїстських традицій.

У кастовому суспільстві жінка розглядалася як пок'ірна донька, дружина, віддана мати. Її життя обмежувалося виконанням родинних ролей. Діяли табу не тільки на соціальну активність, а й реалізацію духовних потреб. Жінкам заборонялося вивчати Веди й проводити релігійні обряди. Тому виникнення прошарку бг'ікшуні було революційною новацією. З рівноправними й ревними у досягненні н'ірвани жінками, очевидно, було проблематично змиритися суспільству та деяким буддистським діячам. На думку професора Ламберта Шмітхаузена, «багато заборон, які Будда ввів для ченців і черниць, були не з етичних міркувань, а для того, щоб суспільство не дивилося зверхньо на санггу... Ця ж причина початкових вагань Будди щодо висвячення бг'ікшуні та підлеглого становища жінок... Тепер, якщо жінки не матимуть рівного ставлення та посвячення бг'ікшуні, суспільство знову дивитиметься на буддизм зверхньо. Тому це має змінюватися відповідно до часу» [8].

Розбіжності у священних текстах пояснюються існуванням різних груп у буддійському середовищі. Відомо, що після смерті Будди відбувалися суперечки між групами під проводом Ананди та Магакассапа, який виступав проти існування ордену черниць. Зафіксовані обмеження могли бути компромісним рішенням.

Важливим критерієм гендерної оцінки тієї чи іншої релігії є можливості духовних звершень усіма членами релігійної громади. Згідно з буддистською доктриною, досягнути бодгі можуть усі люди незалежно від статі. Сам факт втілення людиною вважається малоюмовірним, а отже, є щасливою перепусткою для досягнення звільнення.

Як відомо, на шляху до просвітлення буддисти проходять декілька етапів:

- 1) сотапанни (початковий рівень, що традиційно асоціюється зі входженням у течію бурхливої річки). Вони народжуватимуться ще, але не більше семи разів;
- 2) сакадагами (ті, що повернуться ще раз);
- 3) анагами (ті, що не повертаються, а будуть народжені у Сфері форм чи у високих світах, де досягнуть н'ірвани);
- 4) архати (ті, що здобули просвітлення і розірвали коло сансари).

На кожному з етапів людина має позбутися частини з десяти ментальних ланцюгів, що зв'язують її з безкінечними переродженнями. Жінка, як і чоловік, може досягти найвищого четвертого рівня і стати архатом. Жодна з течій буддизму не піддає це сумніву.

Складніша ситуація з титулом будди. Залежно від напрямку ставлення до питання, чи може жінка стати буддою, дещо варіюється. Найдемократичнішу позицію демонструє Ваджраяна: послідовники цієї течії визнають, що жінкам під силу здобути найвищу духовну досконалість. Махаянська традиція, керуючись Лотосовою сутрою, також не заперечує такої можливості, однак уточнює, що це станеться під час наступного переродження у тілі чоловіка. Найконсервативнішим є буддизм Тхеравади, який спирається на найдавніший палійський канон. Жіноча

стать трактується в ньому як погана карма. Для об'єктивності варто зазначити, що доктрина Тхеравади дає мізерний шанс щодо досягнення стану будди і сучасним чоловікам, заохочуючи їх прагнути стати архатом.

Релігійні практики значною мірою обумовлені приналежністю до тієї чи іншої течії:

– Тхеравада вимагає від послідовниць суворого дотримання правил та практикування різноманітних медитацій. Більшість духовних лідерів течії не визнає неочорниць, але в деяких країнах розвинулися регіональні форми «неповного» жіночого чернецтва (*даса сіла мата* – у Шрі-Ланці, *тіла шин* – у М'янмі тощо);

– основами Махаяни вважають плекання інтуїтивної мудрості та співчуття (*каруни*), уособленням яких є бодгісаттви – живі істоти, що досягли бодгі, але лишаються в сансарі заради допомоги іншим. Однією з найшановніших бодгісаттв у Китаї є Гуаньїнь. За легендою, вона була принцесою, яка не скорилася перед волею жорстокого батька. На зображеннях її часто можна побачити з безліччю рук, які вона отримала, щоб дотягнутися до всіх страждених;

– у Ваджраяні крім мирянок і бгикшуні існує клас йогинь. Вони не голять голови й можуть створювати сім'ї. Ваджраянська традиція суттєво збагачена міфологією, в практичному аспекті акцент робиться на виконанні магічних ритуалів.

Щодо особистого життя, то буддистська етика не накладає додаткових вимог на жінок. Так, усім мирянам незалежно від статі рекомендується утримуватися від позашлюбних стосунків. Головними цінностями подружнього життя визнаються обопільна повага й вірність. У тантричній школі сексуальні стосунки між дружиною і чоловіком розглядаються як могутня духовна практика.

У буддизмі дуже розповсюджений культ співчутливої жертвовної матері. Лідер тибетського буддизму Далай-лама XIV навчає, що на матерях лежить велика відповідальність за те, щоб наступне покоління виросло щасливим. В одному зі своїх виступів він сказав, що зерно співчуття в його серці заронили аж ніяк не релігійні практики, а мати. Однак у цього культу є і зворотний бік: в деяких регіонах жінки відчувають репродуктивний тиск чи психологічний дискомфорт, зумовлений «недотягуванням» до образу ідеальної матері.

Буддизм як багатокомпонентна система не завжди має єдині трактування й однозначні відповіді щодо питань, пов'язаних зі статусом жінок. Як зазначалося, священні тексти формувалися упродовж тривалого проміжку часу (від V н.е. до I ст. н.е.), одночасно відбувалося розгалуження вчення на течії, формувалися різні школи буддизму. Іншим визначальним фактором є динамічність релігії, закладена в деяких доктринах:

1. Згідно із сутрами, в кожній особі є частина Будди, яку необхідно віднайти й реалізувати. Ця концепція важлива в декількох сенсах. Окрім того, що дає надію кожній людині «дорости» до стану «буддовості», вона також означає, що послідовники продовжуватимуть розвивати вчення. «Усе, що є істинним, – тому і вчив Будда». У Махаяні цей вислів трактується таким чином, що будь-хто просвітлений може транслювати своє розуміння істини.

2. Будда застерігав своїх учнів від спроб законсервувати релігію в незмінному вигляді: «Складні речі зазнають розпаду, безнастанно пильнуйте». У ширшому фокусі ця фраза співвідноситься з тезою про постійну плинність усього у світі.

Отже, послідовники мусять бути чутливим до змін у соціумі й готовими реагувати на виклики сьогодення.

Висновки. Буддизм презентує гендерно нейтральну картину світу. Центром буддистського світогляду є не поклоніння Творцю, а індивідуальні зусилля людини, спрямовані на досягнення нірвани. При цьому акцентування уваги на статі є частиною підкріплення віри у незмінне Я, а саме цієї окуви належить позбавитися в першу чергу, стаючи на шлях просвітлення. Буддійська жінка не обтяжена провинною за первородний гріх і не зобов'язана чоловіку своїм походженням. Ці чинники презентують вчення Сіддгартха Гаутама як більш дружнє до жінок, ніж патріархальні по своїй суті релігії.

У кастовому суспільстві стародавньої Індії жінки найбільше потерпали від дискримінації, особливо якщо вони належали до нижчих каст чи втратили чоловіка. Хоча створення й поши-

рення нової релігії не мало профеміністичного підґрунтя, ці процеси поліпшили становище багатьох жінок через нищення кастових упереджень. Також вони нарешті отримали доступ до духовних практик.

Особливі умови й обмеження щодо бгїкшунї пояснюються не особливостями «жіночої природи», а існуючими реаліями. Щоб залучити послїдовників й не спровокувати несприйняття, треба було витримувати баланс між прогресивними новаціями та думкою більшості. Вірогідно, на формування жіночого ордену бгїкшунї справляли різновекторний вплив індуїстські звичаї й традиції зороастризму, в якому вже існував подібний прошарок. Крім того, при укладанні правил відіграли роль такі чинники, як безпека черниць і невисокий рівень жіночої освіченості на той час.

Буддистському дискурсу притаманні деякі протиріччя у ставленні до жінок, зумовлені особливостями становлення й розвитку релігії. Як підкреслює Карма Лекше Цомо, жінки завжди виконували життєво важливі функції в буддистських громадах, проте вони довгий час лишалися в тіні чоловіків. На сьогодні найбільш резонансними «феміністичними» темами в духовних колах є соціальна активність жінок, досягнення рівноправ'я, легітимізація неочернених сангт.

Сучасний буддизм представляє собою доволі багатоманітну систему, у якій можна відслідкувати як спадок раннього етапу, де закріплений залежний статус жінки; так і гендерний паритет. Релігійно-філософське вчення Будди демонструє гнучкість і відкритість до діалогу у питанні прав і свобод жінок, завдяки цьому до сангтї вдається залучати нових послїдовниць з феміністичними переконаннями.

Список використаних джерел

1. Peter Harvey. The selfless mind: Personality, Consciousness and Nirvana in Early Buddhism. URL: http://www.ahandfulofleaves.org/documents/The%20Selfless%20Mind_Personality_Consciousness%20and%20Nirvana%20in%20Early%20Buddhism_Harvey_1995-2004r.pdf
2. Eminent Buddhist Women. / Ed. by K. L. Tsomo. N Y, 2014. 280 p.
3. Shaw M. Passionate Enlightenment: Women in Tantric Buddhism. Princeton University Press, 2021. 312 p.
4. Камінська Н. Причини виникнення гендерної нерівності. Юридична психологія. 2018. Вип. 2 (23). С. 30–47.
5. The Vimalakirti Sutra. Translated by Robert A.F. URL: <https://www.holybooks.com/vimalakirti-nirdesa-sutra/>
6. Barbara O'Brien. Buddhism and Sexism. URL: <https://www.learnreligions.com/buddhism-and-sexism-449757>
7. Абсалямов К. К. Формы женского монашества в буддизме Тхеравады. *Прогрессивный журнал «Генезис»*. 2016. Выпуск 2.
8. Summary of Speeches at the Bhikshuni Congress: Day 1 : materials of the conference: URL: <https://studybuddhism.com/en/advanced-studies/prayers-rituals/vows/conference-report-on-bhikshuni-ordination-lineages/summary-of-speeches-at-the-bhikshuni-congress-day-1>
9. Post by Aggana Sutta. URL: <http://www.urbandharma.org/pdf/AggannaSutta.pdf>

References

1. Peter Harvey. (2004). The selfless mind: Personality, Consciousness and Nirvana in Early Buddhism. URL: http://www.ahandfulofleaves.org/documents/The%20Selfless%20Mind_Personality_Consciousness%20and%20Nirvana%20in%20Early%20Buddhism_Harvey_1995-2004r.pdf [in English].
2. Eminent Buddhist Women. / Ed by K. L. Tsomo. (2014). N Y, 280 p. [in English].
3. Miranda Shaw. (2021). Passionate Enlightenment: Women in Tantric Buddhism. Princeton University Press. 312 p. [in English].
4. Kaminska N.V. (2018). Prichini viniknennya gendernoyi nerivnosti. [Reasons for blaming gender uneasiness]. Yuridichna psihologiya. № 2(23). S. 30–47. [in Ukrainian]
5. The Vimalakirti Sutra / Translated by Robert A.F. Thurma O'Brien. (2010). URL: <https://www.holybooks.com/vimalakirti-nirdesa-sutra/> [in English].

6. Barbara O'Brien. (2019). Buddhism and Sexism. URL: <https://www.learnreligions.com/buddhism-and-sexism-449757> [in English].
7. Absalyamov K. K. (2016) Formy zhenskogo monashestva v buddizme Thera. [Forms of female monasticism in Theravada Buddhism] *Progressivnyiy zhurnal «Genezis»*. № 2. [in russian].
8. Summary of Speeches at the Bhikshuni Congress: Day 1 : materials of the conference. URL: <https://studybuddhism.com/en/advanced-studies/prayers-rituals/vows/conference-report-on-bhikshuni-ordination-lineages/summary-of-speeches-at-the-bhikshuni-congress-day-1> [in English].
9. Post by Aggana Sutta. URL: <http://www.urbandharma.org/pdf/AggannaSutta.pdf> [in English].

Svitlytska Violeta Romanivna

Postgraduate Student at the Department of Philosophy, Sociology
and Management of Sociocultural activitie

South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky
26, Staroportofrankivska str., Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0002-9807-8054

THE STATUS OF WOMEN IN THE BUDDHIST TRADITION: SOCIAL AND RELIGIOUS ASPECTS

The article is devoted to the socio-philosophical analysis of the position of women in the Buddhist tradition during historical development, to the clarification of the prerequisites of gender-based differences and prospects for overcoming them. Operational methods of theoretical research, such as abstraction, analysis, synthesis, comparison, generalization, specification, are applied among the main research methods. The relevance of the chosen problem is determined by issues of gender inequality in the world in relation to women. From the analysis of information, the author concludes that the Buddhist discourse is characterized by some contradictions in the attitude towards women, due to the peculiarities of the formation and development of the religion. However, the Buddha's religious and philosophical teachings demonstrate flexibility and openness to dialogue in the issue of women's rights and freedoms.

As a result of scientific research, the author comes to the conclusion that Buddhism presents a gender-neutral picture of the world. The center of the Buddhist worldview is not the worship of the Creator, but individual human efforts aimed at achieving nirvana. At the same time, focusing attention on gender is part of strengthening faith in the unchanging self, and it is this shackle that must be rid of in the first place, starting on the path of enlightenment. A Buddhist woman is not burdened with the guilt of original sin and does not owe her origin to a man. These factors present the teachings of Siddhartha Gautama as more woman-friendly than the patriarchal religions.

Key words: woman, Buddhism, gender issue, spiritual practices, existence.

УДК 165.742+17.022.1

DOI <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2023-1-71>**Соловйова Ірина Іванівна**кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії

Одеського національного морського університету

вул. Мечнікова, 34, Одеса, Україна

orcid.org/0009-0008-1926-4758

ТРАНСГУМАНІЗМ МЕТАМОДЕРНУ

Проблема гуманізму сьогодні, коли Україна та європейська спільнота потерпають від російської агресії, є особливо актуальною. Однак у наукового співтовариства немає єдиної думки, яким чином виробити стратегію гуманізму і як втілювати її в життя. Дана робота – одна зі спроб позначити нові горизонти гуманізму і запропонувати варіанти розвитку суспільства через розвиток людини, людяності, людства і морально-етичних норм як закону існування сучасності.

Розглядаючи різні концепції гуманізації, ми звернули увагу на різноспрямованість векторів і понять, що однозначно заважає виробити загальну стратегію гуманної людини і гуманного суспільства. На нашу думку, це відбувається з наступних причин: – не враховується специфіка соціокультурного, без чого просто не може функціонувати в належній мірі категорія «гуманності», так як люди і держави не можуть пояснити суть впровадження гуманізму в соціокультурне середовище; – морально-етичні норми значною частиною дослідників і, як наслідок, організацій, не ставляться на чільне місце, породжуючи моральний нігілізм, про який говорив ще Ф. Ніцше століття тому; – практично залишається поза зоною уваги фактологічно різний розвиток суспільства, маючи на увазі ментальні складові і науково-технічні; – саме поняття науково-технічного прогресу розуміється суперечливо.

В результаті дослідження розвитку сучасного суспільства було прийнято рішення об'єднати ці проблеми в специфіці глобального їх вирішення через назву роботи – «трансгуманізм постмодерну».

Завдяки чому вдалося об'єднати стратегії розвитку людини і суспільства, існуючі в модерні, постмодерні, постпостмодерні, а також показати якісно нове розуміння гуманізму, використовуючи категорію «трансгуманізм». При такому підході дві складові бачаться нам ключовими: соціокультурне як природна основа розвитку будь-якого суспільства, і морально-етичне як непорушний категоричний імператив сучасності.

Автором дано оригінальні визначення трангуманізму, метамодерну і трансгуманізму метамодерну.

Ключові слова: гуманізм, людина, людяність, соціокультурне, морально-етичне, трансгуманізм, метамодерн, трансгуманізм метамодерну.

Вступ. Сучасність і наше постсучасне майбутнє потребують чіткої стратегії розвитку. Якщо стратегія буде невірною, людство очікує крах, що ми і можемо бачити на прикладі розвитку російського шизофренізму, коли морально-етичні норми не тільки забуті, а й понівечені і, як результат, загибель не тільки агресорів, а й ні в чому не винного українського населення, єдиним нещастям якого є спільний кордон з агресором.

У роботі запропонована концепція трангуманізму метамодерну, яка бачиться автору цілком реальною як для українського суспільства, так і для Євросоюзу в цілому.

Мета і завдання. Метою дослідження є концептуалізація трансгуманізму метамодерну як інтегративної теорії та методології соціогуманітарних знань. Завдання дослідження: розкрити теоретико-методологічні підстави дослідження трансгуманізму метамодерну; концептуалізувати проблему гуманізму метамодерну; вивчити сучасні точки зору щодо трансгуманізму і метамодерну; охарактеризувати морально-етичну сторону ціннісно-нормативної системи сучасного суспільства стосовно трансгуманізму метамодерну; показати значення соціокультурного для створення стратегії гуманізму метамодерну.

Методи дослідження. Теоретичну та методологічну основу дослідження складають загальнонаукові та філософські методи пізнання. Серед загальнонаукових методів в роботі застосовані: аналітичний метод; метод типологізації (при розробці стратегії трансгуманізму метамодерну на основі типологізації гуманістичних концепцій і стратегій розвитку суспільства на основі модерну, постмодерну і постпостмодерну); системний підходи (при порівнянні ідей трансгуманістів і вироблення загальних складових метамодерну); соціокультурний підхід; принцип міждисциплінарності, що передбачає запозичення методологічної бази філософського, соціологічного і культурологічного, аналізу, із застосуванням концепцій, концептуальних рамок і перспектив для пояснення ряду об'єктивно існуючих соціокультурних явищ (модерн, постмодерн, метамодерн).

Викладення основного матеріалу. Гуманізм і гуманність уявляються нам категоріальним рядом, що зійшов на Говерлу етичного буття людини. Все-таки, як одне з припущень, мислимо, що етика вибудовується на зразок вертикальної піраміди Маслоу, в яку вписуються всі кола взаємодії «людина-світ». У цій системі людина займає особливе – чільне – місце, але його положення залежить від того, який спосіб обґрунтування ми обираємо для екзистенції даних взаємин: трансцендентний або природний. Однак, не входячи в джунглі розуміння глобального, можна зупинитися на біо-соціокультурному існуванні людини в світі взагалі і в суспільстві зокрема.

Ми поділяємо думку українських вчених, що гуманізм уявляє собою «принцип світогляду заснований на переконанні, що людина є найвища суспільна цінність, на переконаності в можливості людини до необмеженого розвитку і самореалізації всіх її сутнісних сил, здібностей і талантів» [6, с. 213]. У тій же час гуманність розуміється як «людяність, ідеал різноманітних напрямків гуманізму, що має за головну мету гармонічний розвиток властивих людині цінностей почуттів і розуму, вищий розвиток людської культури і моральності за відповідною її поведінки по відношенню до інших людей і до всього суцього...» [5, с. 65]. При цьому розумінні гуманізм уявляється найвищою цінністю, а гуманність – основним методом гуманізму. Сьогодні, під час російської агресії, прояви гуманності бачаться у всьому: проблеми миру і війни, гостинності та взаємодопомоги, допомоги вимушеним мігрантам, неприпустимості різних форм утиску і дискримінації людей, абсолютної цінності людського життя і багато – багато іншого...

Однак будемо чесні: проблема гуманності набагато ширше і виходить далеко за межі людського світу, зберігаючи при цьому людину як унікальний біо-соціокультурний вид. Це ставлення до тварин, в тому числі і бездомних, збереження Еко-середовища, взаємодія із Всесвітом...

Оскільки в результаті соціальної диференціації світ ускладнився і розширився, стали набагато більш різноманітними і форми прояву гуманності, збільшилася значення моральних норм при оцінці гуманності в тому чи іншому випадку. Але яким же чином розглядати гуманність в цілому, щоб не потонути в деталях і не замилити очей? Стосовно до сучасних умов ми пропонуємо вести мову про трансгуманізм.

У нашому уявленні **транс гуманізм** – це соціокультурно-філософське розуміння трансцендентності людини з урахуванням метамодерних інноваційних технологій життєзабезпечення людського тіла і людського розуму.

Поняття «транс гуманізм» здається новим, але, насправді, його використовував ще Данте у «Божественній комедії». «Трансгуманізм» походить від *trans* – крізь, через, за і *homo* – людина. Офіційним «днем народження» поняття трансгуманізм вважається 1957 рік. Британський письменник Олдос Хакслі, автор відомого роману-антиутопії «Про чудовий новий світ» протиставляв науково-технічний прогрес релігії, очікуючи, що трансгуманізм замінить собою віру. Метою цієї концепції була перемога над хворобами, старістю і смертю, здійснена за рахунок досягнень науки. Ці ідеї є новаторськими і сьогодні. У другій половині ХХ століття сформувався специфічне філософське, світоглядне і морально-етичний рух, в центрі інтересів якого виявилася можливість поліпшення людської природи за допомогою нових технологій, включаючи і генну інженерію. Основоположники цього руху – Марвін Миски, Ганс Моравек, Реймонд Курцвейл, Нік Востром, Есфендіарі, Роберт Етінгер, Макс Мур та інші – використовували

ють для позначення характерної для цього руху світоглядної картини термін «трансгуманізм». Таким чином, обов'язковими в цій світоглядній картині є два принципи: по-перше, переконання, що за допомогою технологій можливе поліпшення людського виду, а, по-друге, це можливе поліпшення є не тільки бажаним, але і здатне привести до вирішення багатьох найгостріших проблем, які супроводжують людство з найперших етапів його історії.

Голод, хвороби – бідність, – все це і багато іншого, завдяки застосуванню нових технологій, назавжди залишиться в далекому минулому. Сама людина в трансгуманістичній перспективі перетвориться настільки, що отримає в своє розпорядження або реальне безсмертя, або, щонайменше, можливість радикального продовження часу життя.

Трансгуманісти пов'язують свої уявлення про перетворену людину з конвергенцією технологій, в першу чергу, нанотехнологій, біотехнологій та інформаційних технологій.

Не можна не помітити, що трансгуманізм в даний час досить активно про себе заявляє не тільки в області філософії, але і як соціокультурний глобальний рух. У той же час, за цим формальним організаційним єдністю ховається яскраве різноманіття концептуальних підстав і авторських версій трансгуманізму, відмінність в інтерпретаціях останніх відкриттів в області генної інженерії та досліджень штучного інтелекту, гострі зіткнення в дискусіях щодо осмисленості, допустимості та ефективності застосування нових технологій удосконалення людської природи, а також моральних і соціофілософських аспектів трансгуманізму. Проблеми трансгуманізму стають ще більш гострими і актуальними в силу того, що вони виникають на тлі розгортається антропологічної кризи, військової агресії Росії і її імморалізму щодо людського життя. Початок ХХІ століття характеризується тим, що горизонти можливого впливу людини на природу стають все більш і більш широкими. У той же час, людство все частіше усвідомлює, що існують межі такого впливу, порушення яких загрожує людині і людському непередбаченими катастрофами. Природа все частіше виявляється не просто пасивним об'єктом прикладання людських сил і здібностей, але своєрідним «суб'єктом», здатним відповісти непередбачуваними наслідками для середовища проживання людини. Цей зворотний вплив природи на людину може виявитися настільки значним, що сама цивілізація опиниться на межі загибелі.

Починаючи з другої половини ХХ століття, це зворотний вплив проявляє себе в різноманітних глобальних проблемах: екологічній кризі, що погіршується демографічної ситуації, накопиченні отруйних хімічних і радіоактивних відходів, в нових хворобах, війні в центрі Європи, нехтуванні морально-етичними нормами і т.д. самі біологічні підстави існування людини вже не представляються чимось безумовним і само собою зрозумілим. Тому позначати цю сукупність проблем як соціокультурно-антропологічна криза.

При даному варіанті нас, в першу чергу, приваблюють обговорення морально-етичної спрямованості трансгуманізму, яка зустрічається в працях як класиків світової філософської думки Ю. Хабермаса [7], С. Хантінгтона [8], Ф. Фукуями [9], так у працях сучасних українських філософів А. Горячківської [2], Н. Капустіної [3], Т. Солдатської [4] та інших.

Питання полягає в глобальності проблеми: як вирішити цю кризу? Яким чином вийти на нормальне морально-етичне існування людини і людського?

Нам видається неможливим вирішення заявленої проблеми без урахування технологій метамодерну. З нашої точки зору, метамодерн являє собою глобальний соціокультурний процес, що характеризується глобальним об'єднанням технологій модерну і постмодерну у всій трансцендентальності людського буття. Саме таке розуміння дасть нам різноманіття можливостей поліпшення нашого буття.

Про метамодерн як особливий стан культури заговорили після появи маніфесту голландських філософів Тімотеуса Вермюлена і Робіна ван дер Аккера (2010) [12]; більш відомим, однак, став з'явився пізніше маніфест британського художника Люка Тернера (2011) [11].

Сьогодні термін «мета модерн» все частіше застосовується в самих різних областях наукового знання: філософії, культурології, менеджменті, соціології, антропології, архітектурі, психології, літературі і так далі. При цьому слід враховувати, що метамодерн являє собою глобальну

ментальну парадигму, що прийшла, в деякому роді (що, втім, нам видається не зовсім вірним, проте ми не можемо ігнорувати думку, що має популярність в науковому середовищі) на зміну постмодерну. Тригером виникнення постмодерну можна вважати четверту промислову революцію, в соціокультурному просторі якої і виник метамодерн, яка почалася в 2010-му. Тому правильніше не ставити певної точки, а говорити про поступове зародження і посилення метамодерністських тенденцій в соціокультурному просторі останніх двох десятиліть.

На соціокультурний статус метамодерну можна дивитися по-різному.

Перший варіант передбачає метамодерн як синтез постмодерну і модерну, об'єднуючи в собі всі їхні взаємні опозиції. Друга точка зору представляє саму епоху постмодерну як четверту велику епоху, наступну за Античністю, Середньовіччям і Новим часом [10], з чим ми категорично не згодні. Наші міркування: невірно виділяти дані епохи як великі, так як відродження, просвітництво і Новий час не менш важливі; по-друге, абсурдним видається, що сам напрямок бачиться як новий етап якоїсь історичної епохи без з'єднання з новітніми науково-технічними досягненнями. При цьому очевидно, що ці два способи розгляду метамодерну не суперечать один одному, а створюють єдину систему координат, своєю подвійністю якнайкраще відображає характер самого явища.

Однак ми зупинили свою увагу на морально-етичних складових сучасності, і з цієї точки зору нам видається оптимальним говорити про трансгуманізм постмодерну.

Необхідно в даному контексті розглянути нові можливості, що надаються наукою і сучасними технологіями, з морально-філософської точки зору трансгуманізму постмодерну. У самому центрі суперечок про трансгуманізм постмодерну стоїть поняття людської природи. Вже Дж. Хакслі вважав, що коли люди прийдуть до повного усвідомлення значення теорії еволюції, вони зрозуміють «долю людини у світовому процесі». Згідно Хакслі, людство – «домінуюча частина цієї планети і діяч, відповідальний за її майбутню революцію» [13, р. 79], тобто, за ті радикальні перетворення навколишнього середовища, які стають можливими за допомогою науки. Хакслі стверджує, що необхідно використовувати всі доступні знання для того, щоб направляти і надихати триваючий розвиток людини. Ці ідеї відображаються і в характерному для сучасних трансгуманістів розумінні людської природи, як незавершеної роботи, розпочатої лише наполовину, але коли ця робота буде близька до завершення, ми зможемо навчитися переробляти цю природу бажаним для нас чином. Сучасне людство не повинно бути кінцевою точкою еволюції. Тому трансгуманізм постмодерну повинен орієнтуватися на використання науки, технологій та інших раціональних засобів при обліку всіх глобальних соціокультурних трансформаційних процесів, які відбуваються в сучасному суспільстві [1]. Тільки в такому випадку нам, в кінцевому рахунку, вдасться стати постлюдськими істотами зі значно більшими можливостями, ніж ті, якими люди володіють сьогодні.

Трансгуманізм постмодерну на кожному своєму кроці демонструє різноманіття і багатозначність своїх ціннісних смислів, показуючи величезне значення науково-технічного прогресу, інноваційні форми комунікацій і орієнтацію на морально-етичні норми. Однак все вищеперелічене неможливо без інтелектуальної парадигми існування Людини і Людського. Оскільки ми постійно стикаємося з цими проблемами, важливо враховувати соціокультурну складову прогресу, без якої людина просто поступово уособлюється з машиною. У світі, насиченому технологіями, ми приймаємо рішення щодо нових технологій на основі категоричного імперативу моралі. В іншому випадку технології переможуть людини, до невпізнання змінивши його природу. Ми вже спостерігали це при COVID-19. Однак і відмова від новітніх технологій не є виходом, оскільки скочуючись у давнє суспільство, людство ризикує втратити людяність, відстоюючи тоталітарно-середньовічні ідеали. Фактично ми вже спостерігаємо це при російській агресії. Орда «темних людей», яка не знає, що таке пральна машина і комфортний туалет, володіючи тільки навичками вбивства, безжально вбиває і гвалтує. Це урок всьому людству: без морально-етичних норм ми втрачаємо всі досягнення прогресу. Тому технологія трансгуманізму постмодерну повинна також бути пов'язана з людиною в цілому – глобально, а не тільки з людською раціональністю, так як це дозволяє нам відповідати людському образу.

Взагалі будь-яка дана технологія є, таким чином, частиною певної складної системи, яка втілює деяку ірраціональність і дисфункціональність, і у будь-якої технології є ймовірність виникнення ненавмисних наслідків. Оскільки багато технологій намагаються створити у людини здатність зробити щось краще, ніж можна було зробити без цієї технології, то розвиток технології трансгуманізму постмодерну, заснованої на глобальному соціокультурно-морально-етичному вдосконаленні людини виглядає дуже привабливо.

Які ж ідеали трансгуманізму постмодерну можна виділити? Ми хотіли б зробити наголос на: Свободі; Демократії; Прагненні до Щастя як основі життєдіяльності; Морально-етичних нормах, Науково-технічному прогресі; Оптимізації раціонально-ірраціональної природи мислення. Це і є своєрідний дискурс трансгуманізму постмодерну.

Соціокультурне людство сучасності неможливе без даних аспектів людського буття. Але, якщо прихильники російського шизофренізму викориняють дані людські здібності, що буде джерелом натхнення, творчості і життя? Тоді буде зруйнована вся гедоністично-епікурейська інженерія, так чи інакше звертається до культурної глибини, творчості, соціального буття в світі речей і ідей; вона привертає до різноманітно-прекрасній природі всього ціннісного ряду від конкретного задоволення тут і зараз до насолоди мріями, ідеями, всієї різнолікою красою нашого життя. Звідси орієнтація трансгуманізму метамодерну переважно на молодіжну субкультуру, яка сприяє інноваціям щастя як основи життя.

Виходячи з вищесказаного, під **трансгуманізмом метамодерну** ми розуміємо сучасну соціокультурно-морально-етичну технологію буття людини і людства, що ґрунтується на пріоритетах свободи, демократії, прагнення до частини як основі життєдіяльності, науково-технічному прогресі; оптимізації раціонально-ірраціональної природи мислення і ціннісно-орієнтується на категоричний імператив моралі.

Таким чином, проект трансгуманізму постмодерну є еволюційно-революційною інновацією в силу врахування ним досягнень глобального соціокультурно-технологічного суспільства до того, що є людським, в силу його націленості на досконалість людської життєдіяльності, понятим, як морально-діяльнісна цілісність, що враховує соціокультурні складові нашого життя і всього людства в цілому.

Висновок. Аналіз наукової літератури показав: трансгуманізм в даний час-це не тільки філософський напрям і поняття, а й соціокультурний глобальний рух; морально-етична сторона трансгуманізму є важливою як для класиків мирової соціально-філософської та соціально-політичної думки XX-XXI століть, так і для сучасних українських вчених; метамодерн є не тільки особливим станом культури, як уявляли собі родоначальники терміна голландські філософи Тімотеус Вермюлен і Робіна ван дер Аккер, а й глобальним соціокультурним процесом.

Морально-етичні складові сучасності дозволяють нам більш повно зрозуміти соціокультурний статус метамодерну. При цьому значущим є врахування всіх епох розвитку людства як соціокультурного внеску в сучасність, а не деяких з них, як пропонує ряд дослідників.

Сучасне людство не повинно бути кінцевою точкою еволюції. Тим більше, що найбільш оптимальним нам видається еволюційно-революційний розвиток людства як унікального соціокультурного феномена. Тому трансгуманізм постмодерну повинен орієнтуватися на використання глобального знання, за своєю суттю об'єднуючи науково-технологічні складові, соціокультурні трансформаційні процесів і морально-етичні норми.

З нашої точки зору, ціннісно-нормативний дискурс трансгуманізму постмодерну ґрунтується на: свободі; демократії; прагненні до щастя як основі життєдіяльності; морально-етичних нормах, науково-технічному прогресі; оптимізації раціонально-ірраціональної природи мислення.

Список використаних джерел

1. Борінштейн Є. Р. Особливості соціокультурної трансформації сучасного українського суспільства : монографія. Одеса : Астропринт, 2006. 400 с.
2. Горячкова А.Н. Философия трансгуманизма: о суррогатах бытия, похищение идентичности и эвтаназии человечества. *Вісник Харківського університету. Сер. Теорія культури і філософія науки*. Харків, 2014. № 1092. С. 177–185.

3. Капустіна Н.Б. Філософія трансгуманізму: історія формування ідей. *Актуальні проблеми філософії та соціології: Науково-практичний журнал*. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2017. Вип. 20. С. 42–45.
4. Солдатська Т. Перспективи трансгуманізму як нової філософії людини. *Вісник Львівського університету. Серія : Філософсько-політолог. студії*, 2017. С. 109–113.
5. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (голова редколегії) та ін. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
6. Філософський словник соціальних термінів / під заг. ред. В. П. Андрущенко. Харків : «Корвін», 2002. 672 с.
7. Хабермас Ю. Будущее человеческой природы: На пути к либеральной евгенике? Москва : Весь Мир, 2002. 144 с.
8. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. Москва : АСТ, 2014. 635 с.
9. Francis Fukuyama. Our posthuman future: consequences of the biotechnology revolution. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2002. 256 с.
10. The Passing of Postmodernism: A Spectroanalysis of the Contemporary (SUNY series in Postmodern Culture). Published by SUNY Press, New York, 2010. 212 p.
11. Turner L. Metamodernist. *Manifesto*. URL: <http://www.metamodernism.org> (дата звернення: 15.03.2023).
12. Vermeulen T., Akker R. Notes on metamodernism. URL: <http://www.emerymartin.net/FE503/Week10/Notes%20on%20Metamodernism.pdf> (дата звернення: 15.03.2023).
13. Huxley J. The Humanist Frame. New York : Harper & brothers publishers, 1961. 432 p.

References

1. Borinshteyn Y. R. Osoblivosti sociokulturnoi transformacii suchasnogo ukrainskogo suspilstva: Monografia [Features of socio-cultural transformation of modern Ukrainian society]. Odesa : Astroprint, 2006. 400 s.
2. Goriachkovskaya A.N. Filosofija transgumanizma: o surrogatah bytyia, pohischenii identichnosti I evtanzii chelovechestva [Philosophy of transgumanism: about the surrogates of the bytyia, the synthesis of the icing and euthanasia of humanity]. *Visnyk Xarkivskogo universitetu. Ser. : Teoriya kultury I filosofija nauki*. Xarkiv, 2014. № 1092. S. 177–185.
3. Kapustina N.B. Filosofija transgumanizmu: istoria formuvannia idey [Transhumanism philosophy: the history of ideas formation]. *Aktualni problem filosofii ta sociologii: Naukovo-praktycnyi gurnal*. Nacionalniy universitet “Odeska uridichna academia”. Odesa, 2017. Vip. 20. S. 42–45.
4. Soldatska T. Perspektyvy transgumanizmu iak novoi filosofii ludyny [Perspectives of humanism as a new philosophy of man]. *Visnyk Lvivskogo universitetu: Seriya filosofsko-politolog. studii*, 2017. S. 109–113.
5. Filosofskiy enciklopedichniy slovník [Philosophical Encyclopedic Dictionary] / V. I. Shinkaruk (golova redakcii) ta in. Kiiiv : Abris, 2002. 742 s.
6. Filosofskiy slovník socialnykh terminiv [Philosophical Dictionary of Social Terms] / pid zag. red. V. P. Andrushenka. Harkiv : “Korvin”, 2002. 672 s.
7. Habermas J. Budushee chelovecheskoy prirody: Na puti k liberalnoy evgenike? [The future of human nature: on the pole of Liberal Eugene?] Moskwa : ves mir. 2002. 144 s.
8. Xantington S. Stolknovenie zivilizaciy [Stolkinnye civilization]. Moskwa : AST, 2014. 635 s.
9. Francis Fukuyama. Our posthuman future: consequences of the biotechnology revolution [Our Posthuman Future: Consequences of the Biotechnology Revolution]. New York : Farrar, Straus and Giroux, 2002. 256 p.
10. The Passing of Postmodernism: A Spectroanalysis of the Contemporary (SUNY series in Postmodern Culture) [The Passing of Postmodernism: A Spectroanalysis of the Contemporary]. Published by SUNY Press, New York, 2010. 212 p.
11. Turner L. Metamodernist [Metamodernist]. *Manifesto*. URL: <http://www.metamodernism.org> (date of application: 15.03.2023).
12. Vermeulen T., Akker R. Notes on metamodernism. URL: <http://www.emerymartin.net/FE503/Week10/Notes%20on%20Metamodernism.pdf> (date of application: 15.03.2023).
13. Huxley J. The Humanist Frame. New York : Harper & brothers publishers, 1961. 432 p.

Solovyova Irina Ivanivna

Candidate of Philosophical Sciences,
Associate Professor at the Department of Philosophy
Odessa National Maritime University
34, Mechnikova str., Odesa, Ukraine
orcid.org/0009-0008-1926-4758

METAMODERN TRANSHUMANISM

The problem of humanism today, when Ukraine and the European community are suffering from Russian aggression, is particularly relevant. However, the scientific community has no consensus on how to develop a strategy of humanism and how to implement it. This work is one of the attempts to identify new horizons of humanism and offer options for the development of society through the development of man, humanity, humanity and moral and ethical norms as the law of the existence of modernity.

Considering various concepts of humanization, we paid attention to the divergence of vectors and concepts, which clearly prevents us from developing a common strategy for a humane person and a humane society. In our opinion, this happens for the following reasons: – the specifics of the sociocultural are not taken into account, without which the category of "humanity" simply cannot function properly, since people and states cannot explain the essence of the introduction of humanism into the socio-cultural environment; – moral and ethical norms are not put at the forefront by a significant part of researchers and, as a result, organizations, giving rise to moral nihilism, which F. Nietzsche spoke about a century ago; – practical remains out of focus factually different development of society, meaning mental components and scientific and technical; – the very concept of scientific and technological progress is understood inconsistently.

As a result of the study of the development of modern society, it was decided to combine these problems in the specifics of their global solution through the title of the work – "Postmodern Transhumanism".

Thanks to this, it was possible to combine the strategies for the development of man and society existing in the modern, postmodern, post-postmodern, as well as to show a qualitatively new understanding of humanism using the category "transhumanism". With this approach, two components seem to be key to us: the socio-cultural as the natural basis for the development of any society, and the moral and ethical as an immutable categorical imperative of modernity.

The author gives original definitions of transhumanism, metamodern and transhumanism of metamodern.

Key words: *humanism, man, humanity, socio-cultural, moral and ethical, transhumanism, metamodern, transhumanism of metamodern.*

ЗМІСТ

ФІЛОСОФІЯ СУСПІЛЬСТВА ТА СУСПІЛЬНОЇ ІСТОРІЇ

Шмиголь М. Ф., Юшкевич Ю. С.

ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО В УКРАЇНІ: РЕАЛЬНІСТЬ ТА ВИКЛИКИ..... 4

ФІЛОСОФІЯ ЛЮДИНИ З ЇЇ ОСОБЛИВОСТЯМИ, ЗДІБНОСТЯМИ І ВЛАСТИВОСТЯМИ

Лисоколенко Т. В.

ТРАНСГРЕСІЯ ТА ГРА: МЕЖІ РОЗУМІННЯ У ДИСКУРСІ СУЧАСНОСТІ.....10

Міхальова Ю. О.

ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ:
ЕВРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АГАПЕЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ 17

Palchynska M. V.

THE PHYLOSOPHY OF THE INCLUSIVE EDUCATIONAL SPACE
IN MODERN UKRAINE..... 22

ФІЛОСОФІЯ ДУХОВНОЇ СФЕРИ АБО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ

Агаманюк З. М.

ДУХОВНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПРОЯВ КУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ.....30

Світлицька В. Р.

СТАТУС ЖІНКИ В БУДДІЙСЬКІЙ ТРАДИЦІЇ:
СОЦІАЛЬНІ ТА РЕЛІГІЙНІ АСПЕКТИ..... 37

Соловйова І. І.

ТРАНСГУМАНІЗМ МЕТАМОДЕРНУ.....43

CONTENTS

PHILOSOPHY OF SOCIETY AND SOCIAL HISTORY

Shmyhol M. F., Yushkevych Yu. S.

INFORMATION SOCIETY IN UKRAINE: REALITY AND CHALLENGES.....4

PHILOSOPHY OF THE HUMAN PERSON WITH ITS FEATURES, ABILITIES, AND PROPERTIES

Lysokolenko T. V.

TRANSGRESSION AND GAME: THE LIMITS OF UNDERSTANDING
IN THE DISCOURSE OF THE MODERN.....10

Mikhalova Yu. O.

PHILOSOPHICAL UNDERSTANDING OF LEGAL CULTURE PARTICULARITIES:
HEURISTIC POTENTIAL OF THE AGAPELOGICAL APPROACH.....17

Palchynska M. V.

THE PHYLOSOPHY OF THE INCLUSIVE EDUCATIONAL SPACE
IN MODERN UKRAINE..... 22

PHILOSOPHY OF THE SPIRITUAL SPHERE OR INTELLECTUAL PROCESSES

Atamaniuk Z. M.

THE SPIRITUALITY OF THE INDIVIDUAL AS
A MANIFESTATION CULTURAL DEVELOPMENT.....30

Svitlytska V. R.

THE STATUS OF WOMEN IN THE BUDDHIST TRADITION:
SOCIAL AND RELIGIOUS ASPECTS.....37

Solovyova I. I.

METAMODERN TRANSHUMANISM.....43

Наукове видання

НАУКОВЕ ПІЗНАННЯ: МЕТОДОЛОГІЯ ТА ТЕХНОЛОГІЯ

ВИПУСК 1(51) 2023

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman. Папір офсетний. Цифровий друк.
Обл.-вид. арк. 4,84. Ум. друк. арк. 6,05. Зам. № 0323/201
Підписано до друку 24.02.2023. Наклад 100 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефони +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.